

สรุปการศึกษาระบบพรรคการเมืองไทย พ.ศ. 2512-2534

บทนำ

การศึกษาที่ผ่านมาในบทก่อน ๆ นับตั้งแต่การวางพื้นฐานการศึกษาในบทที่ 1 ซึ่งผู้ศึกษามุ่งเน้นจะแสวงหาคำตอบให้กับคำถามที่ว่า "พรรคการเมืองคืออะไร" มีปัจจัยสำคัญใดบ้างที่ทำให้พรรคการเมืองไทยมีรูปแบบเช่นนั้น และได้กำหนดสมมติฐานไว้ว่า "พรรคการเมืองไทยเป็นองค์กร (organized) ของคนในกลุ่มแกนกลาง (core) กลุ่มเล็กๆ ที่มีผู้นำ (leader) ที่มีอำนาจมากที่สุดคนหนึ่งเป็นศูนย์กลาง และมีบุคคลที่ผูกพันใกล้ชิดอยู่รอบข้าง หรือกลุ่มที่ให้การสนับสนุนผู้นำ (supporters) เป็นปัจจัยสำคัญสูงสุด ส่วนสมาชิกหรือคนกลุ่มอื่นที่เข้าร่วมกับกลุ่มแรกในระยะต่อมา จะเป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่งขององค์กรพรรคและไม่ใช่องค์ประกอบที่จำเป็น (unnecessary element) ของพรรคแต่อย่างใด การดำรงอยู่ของคนในกลุ่มแกนกลางและกลุ่มอื่นภายในพรรคจะขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้นำพรรคเป็นสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การทำให้เกิดการยอมรับในหมู่สมาชิก ซึ่งมักจะเกิดมาจากการให้ความช่วยเหลือทางด้านต่างๆ แก่สมาชิกพรรค โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการช่วยเหลือทางการเงิน" ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการได้รับการเลือกตั้งของสมาชิกพรรคในยุคตั้งแต่การเลือกตั้ง พ.ศ. 2512 เป็นต้นมา "เงิน" จึงเป็นปัจจัยเสริมสำคัญในการรวมตัวจัดตั้งองค์กรของพรรคการเมืองไทยด้วย" ต่อมาในบทที่ 2 ได้ทำการศึกษาแนวความคิดและทฤษฎีพรรคการเมืองของประเทศตะวันตกเพื่อจัดทำกรอบความคิดในการศึกษาไว้ส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งเป็นการศึกษาแนวความคิดและทฤษฎีพรรคการเมืองของนักวิชาการไทย รวมทั้งศึกษารอบทฤษฎีระบบอุปถัมภ์ (patron-client system) และแนวความคิดเรื่องระบบพวก (faction or cliques) ของคนไทยไว้ในบทเดียวกันด้วย

ในบทที่ 3 ได้ทำการศึกษาประวัติศาสตร์พรรคการเมืองไทย ตั้งแต่การรวมกลุ่มของ "คณะราษฎร" เมื่อช่วงก่อนปี พ.ศ. 2475 ถึงภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนถึงช่วงการเกิดพรรคการเมืองประชาธิปไตยครั้งแรก พ.ศ. 2488-2489 พรรคการเมือง

การเมืองภายหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติพรรคการเมืองฉบับแรก พ.ศ. 2498 ซึ่งเป็น การปรากฏขึ้นสลับกันไปมากับพรรคอำนาจนิยมพรรคเดียวของคณะทหารและข้าราชการที่รวมตัว ใช้กำลังเข้ายึดอำนาจการปกครองหลายครั้ง จนกระทั่งพรรคอำนาจนิยมพรรคเดียวได้ครอง อำนาจอย่างต่อเนื่องระหว่างปี พ.ศ. 2501-2512

บทที่ 4 เป็นการเน้นศึกษาระบบพรรคการเมืองไทย พ.ศ. 2512-2534 ซึ่งเป็นช่วง ที่นักธุรกิจ และกลุ่มพลังทางสังคมได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับพรรคการเมืองและระบบการเมืองอย่าง กว้างขวาง และมีบทบาททางการเมืองก่อนข้างจะต่อเนื่องและยาวนานเมื่อเปรียบเทียบกับช่วง เวลาที่ผ่านมา การศึกษาในบทนี้ได้เน้นพิจารณาที่พรรคการเมืองเป็นหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พรรคการเมืองสำคัญ 3 พรรค คือ ประชาธิปัตย์ ชาติไทย และกิจสังคม ซึ่งเป็นหน่วยของการ วิเคราะห์ (unit of analysis) และได้ทำการศึกษาสภาพแวดล้อมต่างๆ (environments) โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ การเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจ ประกอบด้วยเพื่อให้ได้มุมมองที่ รอบด้านมากยิ่งขึ้น

สรุปวิเคราะห์การศึกษาพรรคการเมืองไทย

เห็นได้ชัดว่าการก่อเกิดพรรคการเมืองประชาธิปไตยตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2512 จนถึง ปี พ.ศ. 2534 ยังมีปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับสภาพที่เป็นอยู่โดยทั่วไปของระบบการเมือง การสลับ กลับไปมาระหว่างการ "ปิด" และ "เปิด" ของระบบการเมือง ได้มีผลทำให้พรรคการเมือง ประชาธิปไตยต้องเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมดังกล่าวด้วย กล่าวคือ มีการจัดตั้งพรรคขึ้น เพื่อเข้าร่วมในการเลือกตั้งทั่วไปที่มีขึ้น หรือยุติบทบาททางการเมืองลงไปเมื่อมีการรัฐประหาร ยึดอำนาจของฝ่ายทหาร เหตุนี้ พรรคการเมืองประชาธิปไตยจึงก่อเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และมีบทบาท ทางการเมือง และสิ้นสุดบทบาททางการเมือง จากสาเหตุสำคัญใน 2 ด้าน คือจากปัจจัยภายนอก หรือสภาพแวดล้อมทางการเมืองกับปัจจัยภายใน คือ รูปแบบการรวมตัวก่อตั้ง รวมทั้งการจัดองค์กร ของพรรค

การศึกษาที่ผ่านมาในบทก่อนๆ ได้ให้คำอธิบายถึงสาเหตุสำคัญทั้ง 2 ด้านไว้แล้ว ดังนั้น การสรุปวิเคราะห์เพื่อให้เห็นภาพของระบบพรรคการเมืองไทยในมิติเชิงทฤษฎีและการสร้างแนวความคิดเพื่ออธิบายระบบพรรคการเมืองไทยตามที่ได้ศึกษามาทั้งหมด จึงจะจัดลำดับการสรุปวิเคราะห์ตามแนวทฤษฎีที่ศึกษามา ดังนี้

1. ทฤษฎีหลักที่ 1 : การสร้างสถาบันพรรคการเมืองไทย

การก่อเกิดสถาบันพรรคการเมือง (party institutionalization) มีปัจจัยสำคัญที่เป็นองค์ประกอบอยู่ 2 ด้านคือ ขอบเขตของการสนับสนุน (scope of support) และระดับของการสร้างสถาบัน (level of institutionalization) องค์ประกอบแรกเป็นผลมาจากการจัดองค์กรพรรค (party organization) และการทำหน้าที (procedures) ขององค์กรที่จัดตั้งขึ้น ซึ่งเกี่ยวข้องอย่างมากกับการดึงการมีส่วนร่วมของประชาชนจำนวนมาก ส่วนองค์ประกอบที่สอง พิจารณาได้จากความมั่นคงและต่อเนื่อง (stable) การให้คุณค่า (values) และแบบแผนพฤติกรรมที่ปรากฏอยู่เสมอขององค์กร¹ โดยจากองค์ประกอบสำคัญสองด้านดังกล่าว จะสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าและความมั่นคงต่อเนื่อง ซึ่งจะส่งผลให้องค์กรมีความเข้มแข็งและพัฒนาไปสู่ความเป็นสถาบันพรรคการเมืองได้ ทั้งนี้ ระดับของความเป็นสถาบันขององค์กรพรรคสามารถ

¹Huntington, Political Order in Changing Societies, pp.8-10.

พิจารณาได้จากปัจจัยหลักสำคัญ 5 ประการคือ หนึ่ง การให้การสนับสนุนของประชาชน (popular support) สอง ความสามารถในการปรับตัวขององค์กร (adaptability) ที่เกี่ยวข้องกับ การเปลี่ยนรุ่นของผู้นำ และการปรับเปลี่ยนหน้าที่สำคัญต่างๆ สาม ความสลับซับซ้อนขององค์กร (complexity) โดยพิจารณาจากการมีหน่วยย่อย (subunits) มากมาย ซึ่งแยกประเภทและ คุณลักษณะแตกต่างกันออกไปตามการทำหน้าที่ภายในองค์กร สี่ ความมีอิสระ (autonomy) ไม่ถูกรบงำหรือแทรกแซงจากคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือสถาบันใดสถาบันหนึ่ง เปิดโอกาสให้ทุกกลุ่มสามารถ เข้าไปมีส่วนร่วมในการใช้อำนาจทางการเมืองได้ และห้า ความเป็นกลุ่มก้อน (coherence) คือทุกหน่วยย่อยในองค์กรพรรคสามารถทำงานอย่างมีอิสระ โดยมีหลักยึดร่วมกัน มุ่งไปสู่เป้าหมายทางการเมืองอย่างเดียวกัน ทำงานร่วมกันโดยไม่มีความแตกแยก²

พรรคการเมืองที่ก่อตั้งขึ้นต้องใช้เวลาานพอควรในการพัฒนาการไปสู่การสร้าง สถาบันพรรคการเมือง โดยทั่วไปจะต้องผ่านลำดับขั้นตอนสำคัญ 4 ขั้นตอน คือ ขั้นแรก คือการ แยกเป็นพวกเป็นฝ่าย (factionalism) ในขั้นนี้ นักการเมืองยังคงจะมีพฤติกรรมทางการเมือง ในแบบจารีตประเพณี องค์กรพรรคยังไม่มีความเข้มแข็งยังไม่เป็นรูปแบบขององค์กรพรรคการเมือง สมัยใหม่ นักการเมืองยังคงมุ่งสร้างความนิยมเฉพาะบุคคล (personalism) การเมืองถูก ครอบงำโดยผู้นำทางการเมืองกลุ่มเล็กๆ พรรคการเมืองที่ก่อตั้งขึ้นมีฐานะ เป็นเพียงฝักฝ่ายหรือพวก (cliques) ของบรรดาชนชั้นผู้ปกครองที่มีบทบาททางการเมืองอยู่ในขณะนั้นเท่านั้น ขั้นที่สอง การแบ่งขั้วทางการเมือง (polarization) ขั้นตอนนี้จะเริ่มต้นพัฒนาไปพร้อมๆ กันสองด้านคือ มีการแตกแยกพวกของบรรดานักการเมืองกลุ่มเล็กๆ ในฝ่ายนิติบัญญัติ (legislative factionalism) และการมีส่วนร่วมทางการเมือง (political participation) ได้ขยายกว้างออกไป ในหมู่ประชาชน ส่งผลให้พรรคการเมืองต้องจัดองค์กรเพื่อให้เกิดความเชื่อมโยงกับกลุ่มพลังทาง สังคมต่างๆ พวกหรือฝักฝ่ายจะพยายามรวมตัวกันเพื่อกระจายอำนาจใหม่ ผู้มีส่วนร่วมทางการเมือง จะเริ่มแบ่งขั้วเข้าแข่งขันและต่อสู้กันในทางการเมืองอย่างจริงจัง ขั้นที่สาม การมีส่วนร่วมทาง

²Ibid., pp.12-24.

การเมืองได้ขยายกว้างออกไปมากขึ้น (expansion) ซึ่งเป็นผลมาจากการแข่งขันและต่อสู้กันอย่างรุนแรงและจริงจังระหว่างฝักฝ่ายหรือพวก มวลชนที่เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองจะใช้อำนาจของพรรคการเมืองเป็นกลไกในการต่อสู้ ขณะที่ผู้นำทางการเมืองเองก็มีแรงจูงใจที่จะจัดองค์กรทางการเมืองเพราะความจำเป็นดังกล่าว รวมทั้งต้องการใช้อำนาจพรรคเพื่อเป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่เป้าหมายต่างๆ ตามที่ต้องการ และขั้นที่สี่ การสร้างสถาบัน (institutionalization) เป็นขั้นที่องค์กรพรรคการเมืองได้ก้าวไปสู่ระดับของความเป็นสถาบันทางการเมือง ซึ่งเป็นไปตามการเปลี่ยนแปลงของวิกฤติการณ์สำคัญต่างๆ หรือการเปลี่ยนแปลงพื้นฐานธรรมชาติของสังคม³

การสร้างสถาบันพรรคการเมืองจึงเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องยาวนาน สัมพันธ์กับการเปิดกว้างของระบบการเมือง การขยายการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนและการจัดองค์กรพรรคการเมืองเพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การดึงการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนเข้ามาสู่องค์กรพรรคเพื่อมุ่งหวังจะเอาชนะการเลือกตั้งแข่งขันกับฝ่ายอื่น และหวังการสนับสนุนจากประชาชน พรรคการเมืองที่มีการจัดองค์กรหลากหลายซับซ้อน แยกย่อยไปตามความชำนาญเฉพาะด้าน สามารถปรับเปลี่ยนหน้าที่การทำงานเพื่อสนองตอบข้อเรียกร้องของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ยึดติดอยู่กับบุคคลและผู้นำพรรค มีอิสระในการทำงาน ไม่ถูกครอบงำจากกลุ่มคนหรือสถาบันใด รวมทั้งมีการประสานการทำงานเพื่อมุ่งไปสู่เป้าหมายในทางการเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพ พรรคการเมืองก็จะค่อยๆ พัฒนาไปสู่การสร้างสถาบันพรรคการเมืองขึ้น ซึ่งจะมีผลกระทบไปสู่การส่งเสริมการปกครองระบอบประชาธิปไตยและการก่อเกิดเสถียรภาพขึ้นภายในระบบการเมืองด้วย

พรรคเดโมแครท (Democratic Party) ในสหรัฐอเมริกา ได้เริ่มก่อตัวขึ้นจากพรรคหรือฝักฝ่ายในบรรดาผู้นำทางการเมือง (political leaders) บุคคลากรก่อตั้งประเทศโดยประชาชนที่ร่วมกลุ่มกันอยู่ในชุมชนและในรัฐต่างๆ ได้มีส่วนร่วมในการก่อเกิดพรรคการเมืองขึ้นด้วยการแตกแยกกันออกตามประเด็นปัญหาสำคัญทางการเมือง (political issues) ที่ปรากฏขึ้น

³ ibid., pp.412-420.

อยู่เสมอ และมีหลายประเด็นที่ได้สะสมพอกพูนติดต่อกันอยู่นานหลายปี จนนำไปสู่ภาวะวิกฤติการณ์ (crisis) ขึ้นภายในชาติ เช่น ประเด็นเรื่องทาส (slavery issue) ระหว่างรัฐฝ่ายเหนือ กับรัฐฝ่ายใต้ เป็นต้น พรรคเดโมแครท เริ่มต้นมาจากฝ่าย Anti-Federalists ของ Thomas Jefferson ที่ทำการคัดค้านฝ่าย Federalists ของ Alexander Hamilton แล้วขยายออกไป สู่กลุ่มประชาชนในท้องถิ่นระดับต่างๆ จากบทบาทของผู้นำและหนังสือพิมพ์ พรรคนี้ได้ฉวยโอกาสทางการเมืองอย่างจริงจังจนสามารถชนะการเลือกตั้งติดต่อกันมาหลายครั้ง รวมทั้งได้ขยายการจัดองค์กรลงไปสู่ระดับรัฐและท้องถิ่นต่างๆ ตามการขยายตัวออกไปของการมีส่วนร่วมของประชาชน เมื่อมีการเลือกตั้งตำแหน่งสาธารณะต่างๆ (public offices) เกิดขึ้นมากมายตั้งแต่ระดับท้องถิ่น จนถึงระดับชาติ จนส่งผลให้องค์กรของพรรคเดโมแครทได้มีการขยายแยกย่อยและมีโครงสร้างซับซ้อนมากขึ้นตามลำดับ ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรระดับต่างๆ เป็นไปอย่างหลวมๆ และมีการกระจายอำนาจสูง (decentralized organization)

พรรคเดโมแครทได้เปลี่ยนแปลงผ่านรุ่นของผู้นำมาหลายรุ่น รวมทั้งได้เกิดความแตกแยกมาหลายครั้ง จากปัญหาความขัดแย้งทางด้านความคิดเห็นและการกำหนดนโยบายเพื่อให้ออกคล้อยกับประเด็นปัญหาสำคัญต่างๆ ที่เกิดขึ้น จากการที่สังคมอเมริกันได้เปลี่ยนแปลงไปอยู่เสมอในหลายๆ ด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วิทยาการจากพื้นฐานเกษตรกรรมไปสู่อุตสาหกรรม และการเปลี่ยนแปลงของระบบการเมืองที่เปิดกว้างเป็นประชาธิปไตยมากขึ้นอย่างสม่ำเสมอด้วย ระดับความเป็นสถาบันของพรรคเดโมแครทปรากฏขึ้นตั้งแต่การแตกแยกกันอย่างรุนแรงครั้งแรกในช่วงปี พ.ศ. 2468 และตามมาด้วยการชนะการเลือกตั้งประธานาธิบดีของ Andrew Jackson ผู้นำทางการเมืองที่มีสัญลักษณ์ของผู้นำประชาธิปไตย (Jacksonian Democracy) เพราะมีพื้นฐานมาจากคนระดับล่าง และได้รับแรงสนับสนุนจากประชาชนทั่วประเทศอย่างจริงจังเป็นเวลาติดต่อกันนานเกือบสี่ปี และส่งผลให้เกิดขบวนการปฏิรูปต่างๆ (reform movements) ขึ้นมากมายในเวลาต่อมา

กระบวนการพัฒนาองค์กรของพรรคเดโมแครทจึงได้ผ่านขั้นตอนสำคัญของการแบ่งพวกหรือฝักฝ่าย (factions) การแบ่งแยกขั้ว (polarized) เพื่อแข่งขันกันในการเลือกตั้งและแสวงหาการสนับสนุนจากประชาชนจนถึงขั้นการขยายองค์กร (expansion) เพื่อเปิดรับการเมือง

ส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนที่ได้ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง และสร้างสถาบันพรรคการเมืองขึ้นตามลำดับในเวลาต่อมา โดยในขั้นตอนแรกได้ปรากฏขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2333 ในยุคของการก่อตั้งประเทศ ซึ่งทำให้พรรคเดโมแครทมีอายุยืนยาวมากกว่า 200 ปีแล้ว และผ่านการเปลี่ยนรุ่นผู้นำและปรับเปลี่ยนหน้าที่การทำงานของพรรค รวมทั้งแนวนโยบายมาหลายยุคหลายสมัย โดยในทุกขั้นตอนของการพัฒนาองค์กรพรรคผู้นำและกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ภายในพรรคจะใช้วิธีการเจรจา ประนีประนอม (compromising) การผสมผสานกันในด้านต่างๆ (combining) และรวมทั้งการกลับมารวมกันใหม่ขององค์กรพรรค (realignment) ภายหลังจากแตกแยกกันในแต่ละครั้งด้วยพรรคคริสเตียนเดโมแครท (CDU/CSU) ในเยอรมันได้ก่อตั้งและใช้ชื่อนี้ในช่วงใกล้จะสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง แต่มีพื้นฐานขององค์กรพรรคอยู่ในช่วงก่อนเวลานั้นหลายปี คือ ในช่วงที่ประชาธิปไตยเปิดกว้างครั้งแรกในยุคสาธารณรัฐไวมาร์ระหว่างปี พ.ศ. 2461-2476 ซึ่งเป็นกลุ่มที่เป็นประชาธิปไตยโดยไม่มีขอบเขตจำกัด และใช้วิธีการคิดคะแนนในระบบสัดส่วน (proportional system) มาใช้ในการเลือกตั้งด้วย ความล้มเหลวของระบบพรรคการเมืองในยุคไวมาร์ที่มีการแบ่งแยกขั้วทางการเมืองอย่างสุดโต่ง ทั้งอุดมการณ์ทางการเมืองซ้ายสุดกับขวาสุด และมีการต่อสู้แข่งขันทางการเมืองอย่างจริงจังและรุนแรงระหว่างพรรคการเมืองที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ระหว่างพรรคคอมมิวนิสต์กับพรรคนาซีเยอรมัน จนในที่สุดฝ่ายขวาสุดก็ใช้อุดมการณ์ชาตินิยม (nationalism) เป็นเครื่องมือในการเอาชนะฝ่ายซ้ายสุด และได้ครอบงำระบบการเมืองและสังคม จนพรรคการเมืองฝ่ายค้านเกือบไม่มีบทบาททางการเมือง และได้นำประเทศเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่สองด้วย การก่อตั้งพรรคคริสเตียนเดโมแครทจึงได้รับอิทธิพลจากปัจจัยภายนอกอย่างมาก นอกเหนือจากปัจจัยภายใน คือ แนวความคิดและวิธีการก่อตั้งพรรคของผู้นำทางการเมืองแล้ว กล่าวคือ อิทธิพลจากการควบคุมของประเทศผู้ชนะสงคราม แรกกวดันจากประเทศเยอรมันตะวันออกที่ถูกแบ่งแยกออกไปและปกครองโดยลัทธิคอมมิวนิสต์ ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองภายในประเทศ และรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ (Basic Law) ที่ฝ่ายสัมพันธมิตรได้ควบคุมในการจัดร่างขึ้นโดยพยายามหลีกเลี่ยงและจำกัดเงื่อนไขที่จะทำให้เกิดพรรคการเมืองที่มีอุดมการณ์รุนแรงเหมือนในยุคสาธารณรัฐไวมาร์

ผู้ก่อตั้งพรรคคริสเตียนเดโมแครทเป็นนักการเมืองที่เคยก่อตั้งพรรคการเมืองสำคัญหลายพรรคในยุคนาซีเยอรมนี ประสบการณ์ทางการเมืองที่ล้มเหลว และผลกระทบที่เกิดขึ้นกับประเทศในเวลาต่อมา จากสาเหตุของการแบ่งแยกขั้วอย่างรุนแรงในทางการเมือง ทำให้การก่อตั้งพรรคได้กระทำขึ้นอย่างระมัดระวังและรอบคอบ โดยมีการประชุมตกลงกันเพื่อกำหนดถึงแนวนโยบายและอุดมการณ์สำคัญของพรรคหลายครั้ง การก่อตั้งได้กระทำขึ้นภายใต้การเจรจาประนีประนอม (compromising) และการรวบรวมผลประโยชน์ต่างๆ เข้าด้วยกัน (collectivity) รวมกลุ่มนิกายศาสนาต่างๆ ชนชั้นหลายชนชั้น คนจากหลายภูมิภาคและท้องถิ่น และรวมอุดมการณ์สำคัญเข้าด้วยกัน โดยในขั้นแรกคือการตกลงยึดถืออุดมการณ์ "ประชาธิปไตยคริสต์" ซึ่งเป็นอุดมการณ์สายกลาง (moderate) และไม่เข้มข้มรุนแรงเหมือนที่เคยปรากฏมาในยุคนั้น ผู้ก่อตั้งได้ตกลงที่จะร่วมกันต่อต้านอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ฝ่ายซ้ายและลัทธินาซีฝ่ายขวา และได้ดำเนินความพยายามที่จะสนองตอบความต้องการของประชาชนที่กำลังประสบปัญหาทางด้านเศรษฐกิจและสังคมอยู่ในขณะนั้นด้วย

ขั้นต้นของการก่อตั้งพรรคคริสเตียนเดโมแครทได้เกิดขึ้นพร้อมๆ กับการก่อตั้งพรรคประชาธิปไตยสังคม (SPD) ซึ่งมีแนวนโยบายและแนวความคิดแตกต่างออกไปจากพรรคคริสเตียนเดโมแครทในหลายๆ ด้าน การแบ่งพวกหรือฝักฝ่ายและการแบ่งแยกขั้วจึงเกิดขึ้นและพัฒนาไปพร้อมๆ กัน เพราะองค์กรของพรรคสำคัญในยุคนาซีเยอรมนีในท้องถิ่นต่างๆ ที่ยังอยู่ต่อมาส่วนใหญ่ยังแยกกันดำเนินกิจกรรมทางการเมืองอยู่ในระยะแรก จนระยะต่อมาจึงได้ก่อตั้งองค์กรพรรคโดยใช้ชื่อสองพรรคใหญ่คือ คริสเตียนเดโมแครทและประชาธิปไตยสังคม และได้รับเอาอุดมการณ์และแนวนโยบายของแต่ละพรรคไปใช้ปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม พรรคคริสเตียนโซเชี่ยลยูเนียน (CSU) ซึ่งเป็นพรรคสำคัญในรัฐบาวาเรียก็ยังไม่ได้รวมเข้ากับพรรคคริสเตียนเดโมแครท (CDU) ทั้งหมด แต่รวมกันอยู่ในรูปของพรรคพันธมิตรสองพรรคใหญ่ องค์กรพรรคคริสเตียนเดโมแครท (CDU/CSU) ในระยะแรกจึงมีโครงสร้างการรวมกลุ่มหลวมๆ (loosely grouping) ระหว่างองค์กรพรรคระดับท้องถิ่น ระดับภาคและระดับชาติ เหตุนี้พรรคคริสเตียนเดโมแครทจึงได้ผ่านขั้นตอนการก่อตั้งพรรคที่มีการรวมพวกหรือฝักฝ่ายต่างๆ เข้าด้วยกันอย่างหลวมๆ พร้อมๆ กับการแยกขั้วกับพรรคประชาธิปไตยสังคม (SPD) ที่มีแนวนโยบายแตกต่างกัน และเข้าแข่งขันกันในการเลือกตั้งที่มีขึ้นตั้งแต่

ครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2492 เป็นต้นมา โดยมีการประนีประนอมและเจรจาทางร่วมมือกันในระหว่างบรรดาผู้นำขององค์กรพรรคระดับต่างๆ มาอย่างต่อเนื่อง บทบาทของประธานพรรคคนแรกคือ Konrad Adenauer ทั้งในฐานะนายกรัฐมนตรีและผู้นำพรรคคริสเตียนเดโมแครทได้มีส่วนอย่างมากต่อการพัฒนาองค์กรพรรคในเวลาต่อมา และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในขั้นตอนของการปรับเปลี่ยนผู้นำจากรุ่นผู้ก่อตั้งมาสู่สมาชิกรุ่นใหม่ พรรคคริสเตียนเดโมแครทได้มีการปรับเปลี่ยนองค์กรออกไปในหลายๆ ด้าน ทั้งทางด้านแนวนโยบาย การขยายองค์กรและพัฒนาองค์กร และการเปิดรับสมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในพรรคเป็นจำนวนมาก จากเหตุผลที่สำคัญหลายประการ ทั้งจากปัจจัยภายในคือแรงผลักดันของผู้นำรุ่นใหม่ที่ต้องการจะพัฒนาองค์กรให้ทันสมัย ไม่ให้ยึดรูปแบบระบบราชการ (bureaucracy) เหมือนในยุคของ Adenauer และการปรับตัวในช่วงที่พรรคต้องกลายเป็นฝ่ายค้านภายหลังการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ. 2512 แต่ความเป็นกลุ่มก้อนก็ยังไม่เกิดขึ้นชัดเจน เพราะเกือบจะเกิดความแตกแยกระหว่าง CDU กับ CSU จากแนวความคิดและแนวนโยบายของการทำหน้าที่ฝ่ายค้านที่แตกต่างกันของผู้นำพรรคทั้ง 2 ฝ่าย แต่การเจรจาประนีประนอม และการพยายามผสมผสานแนวความคิดและผลประโยชน์ของทั้งสองพวกก็ทำให้สามารถรวมกันได้ต่อมา และยังสามารถปรับองค์กรในระดับต่างๆ ให้หลากหลายและมีความชำนาญเฉพาะด้านมากยิ่งขึ้น จนทำให้พรรคคริสเตียนเดโมแครทได้กลับเข้าไปมีอำนาจทางการเมืองอีกครั้งหนึ่ง ภายใต้การนำของ Helmut Kohl

อาจถือได้ว่าพรรค CDU/CSU ได้พัฒนาองค์กรไปสู่ระดับของการสร้างสถาบันได้ในระดับหนึ่งจากการมีโครงสร้างองค์กรที่หลากหลายซับซ้อนมากขึ้น ด้วยการพยายามปรับปรุงองค์กรมาอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งความมีอิสระขององค์กรพรรคที่ไม่ถูกรบอบง้ออย่างสถาบันทางการเมืองใด นับตั้งแต่สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นต้นมา ความเป็นกลุ่มก้อนภายในองค์กรพรรคได้มีเอกภาพอยู่ในระดับหนึ่งภายใต้การจัดประชุม เจรจาประนีประนอมกันอยู่เสมอระหว่างผู้นำพรรคในระดับต่างๆ นอกจากนั้น พรรคคริสเตียนเดโมแครทยังได้รับการสนับสนุนจากประชาชนอย่างกว้างขวางเพิ่มขึ้นนับตั้งแต่ผู้นำรุ่นใหม่ได้ผลักดันให้มีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างภายในสืบเนื่องมาจนถึงภายหลังการรวมประเทศเมื่อปี พ.ศ. 2533 พรรค CDU/CSU ยังได้รับชัยชนะในการเลือกตั้งเสียงข้างมากจากประชาชนทั้งในเยอรมันตะวันตกและในอดีตเยอรมันตะวันออกด้วย

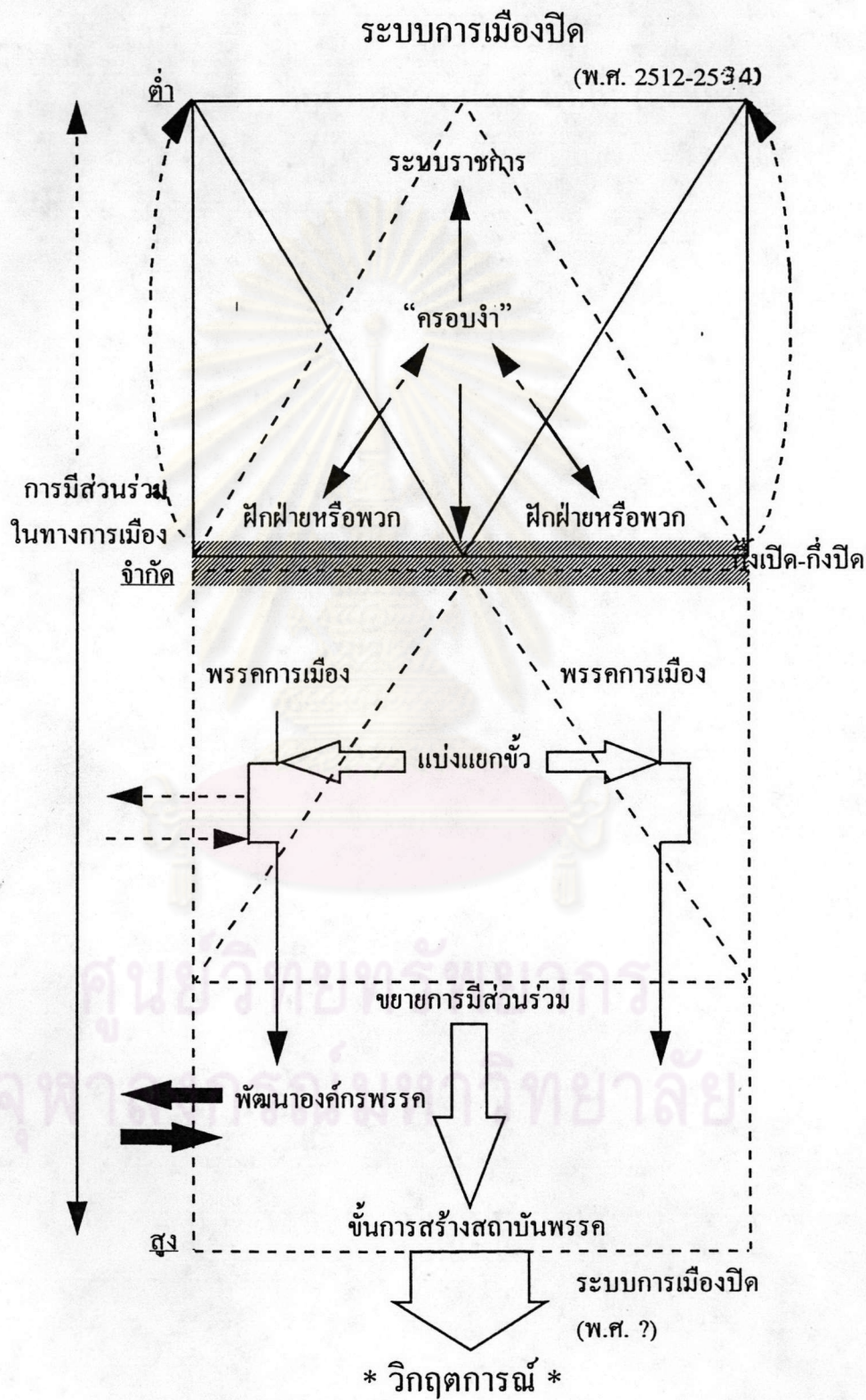
ในส่วนของพรรคการเมืองไทยนั้น ยังไม่สามารถพัฒนาองค์กรพรรคไปในแนวทางการสร้างสถาบันแต่อย่างใด เพราะนับตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา พรรคการเมืองประชาธิปไตยได้ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของบรรดาชนชั้นผู้ปกครองกลุ่มเล็กๆ คือ ผู้นำ "คณะราษฎร" และตามมาด้วยผู้นำทางทหารและข้าราชการที่ใช้วิธีการนอกกรอบแบบคือการรัฐประหาร (coup d'etat) ล้มล้างระบบการเมืองประชาธิปไตยเปลี่ยนแปลงระบบการเมืองไปสู่รูปแบบของการรวมศูนย์อำนาจ (centralized of power) กีดกันการมีส่วนร่วมทางการเมืองของกลุ่มพลังนอกระบบราชการ ทหารและข้าราชการได้เข้ามายึดอำนาจถึง 4 ครั้ง ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2512-2534 มีการกบฏโดยคณะทหารที่เกิดจากปัญหาความขัดแย้งระหว่างกันเองอีก 3 ครั้ง ในช่วงเวลาเดียวกัน แม้ว่าพรรคการเมืองประชาธิปไตยจะมีบทบาททางการเมืองเป็นเวลานานกว่าช่วงเวลาอื่นๆ ที่ผ่านมาก็กล่าวคือ มีบทบาททางการเมืองอยู่นานรวมเป็นเวลาถึง 17 ปี ซึ่งไม่เคยปรากฏขึ้นเลยในยุคก่อนหน้านี้ แต่บทบาททางการเมืองก็ได้มีความต่อเนื่องยาวนาน และไม่มีอิสระในการแสดงบทบาททางการเมืองเหมือนพรรคการเมืองในสหรัฐอเมริกาและในเยอรมัน ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา กล่าวคือ ในช่วงเวลาทั้งหมด 17 ปี พรรคการเมืองประชาธิปไตยมีบทบาททางการเมืองเป็นช่วงเป็นตอน ยาวบ้างสั้นบ้างรวม 3 ระยะ คือ ระหว่างปี พ.ศ. 2512-2514, พ.ศ. 2517-2519 และ พ.ศ. 2522-2534 อิทธิพลของฝ่ายทหารและระบบข้าราชการจึงมีอยู่เหนือระบบพรรคการเมืองประชาธิปไตยอยู่มาก ระบบการเมืองจึงไม่ได้เปิดกว้างเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ซึ่งส่งผลกระทบต่อการพัฒนาการปกครองระบอบประชาธิปไตย และการพัฒนาองค์กรพรรคการเมืองอย่างมาก ทั้งในแง่ของการขยายการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน และการแสดงบทบาทอย่างเป็นทางการเป็นอิสระของพรรคการเมือง เนื่องจากฝ่ายทหารและระบบข้าราชการพยายามจะทำการครอบงำระบบการเมืองอยู่อย่างต่อเนื่อง โดยไม่ให้ความสำคัญกับระบบพรรคการเมืองแต่อย่างใด ซึ่งก็หมายความว่าระบบราชการไทยไม่ต้องการให้ระบบการเมืองเปิดกว้างเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง และต้องการจำกัดการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนด้วย

เหตุนี้ ถ้าพรรคการเมืองไทยยังอยู่ในขั้นตอนของการแบ่งพวกหรือฝักฝ่าย (factionalism) ซึ่งเป็นขั้นพื้นฐานของการเริ่มต้นพัฒนาองค์กรพรรคการเมือง การแบ่งแยกพวกดังกล่าวก็มี

มิตที่ซับซ้อนกันอยู่ถึง 2 ระดับ กล่าวคือ มิตของการแบ่งพวกระหว่างพรรคการเมืองประชาธิปไตยกับทหารและข้าราชการหรือพรรคอำนาจนิยมกับมิตของการแบ่งฝักฝ่ายในบรรดานักการเมืองที่รวมกันในพรรคประชาธิปไตยทั้งหลาย นั้นอาจหมายความว่า พรรคการเมืองประชาธิปไตยยังต้องทำการต่อสู้แข่งขันในทางการเมืองอยู่ใน "สนามการเมือง" ถึง 2 สนามในเวลาเดียวกัน คือกับพรรคการเมืองประชาธิปไตยด้วยกันเองในสนามการเมืองที่เปิดกว้าง หรือการปกครองระบอบประชาธิปไตย และต่อสู้กับพรรคอำนาจนิยมของทหารและข้าราชการในสนามการเมืองที่กึ่งปิดกึ่งเปิด หรือ "กึ่งประชาธิปไตย" หรือระบบการเมืองเผด็จการ หรืออาจกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า อุปสรรคปัญหาของการพัฒนาองค์กรพรรคการเมืองไทยมีทั้งสาเหตุจากปัจจัยภายในและภายนอกพรรคหรือปัญหาในการรวมกลุ่มก่อตั้งพรรคการเมืองกับปัญหาจากระบบการเมือง ซึ่งปัจจัยสำคัญทั้ง 2 ด้านล้วนแล้วแต่มีผลโดยตรงต่อการพัฒนาองค์กรพรรคการเมืองทั้งสิ้น แต่ถ้ระบบการเมืองยังถูกรอบงำโดยทหารและข้าราชการต่อไปทั้งทางตรงและทางอ้อม พรรคการเมืองประชาธิปไตยก็ไม่มีโอกาสที่จะแสดงบทบาททางการเมืองได้ พรรคการเมืองก็ต้องวนเวียนอยู่ใน "วัฏจักรของพวก" (factional cycle) คือการก่อเกิดพรรคและแตกแยก และตามมาด้วยการยุติบทบาททางการเมืองด้วยการยึดอำนาจของระบบราชการ กลับไปกลับมาอย่างที่ปรากฏอยู่ในช่วงปี พ.ศ. 2512-2534 และในช่วงเวลาที่ผ่านมาก่อนหน้านั้น

จากปัจจัยสำคัญทั้ง 2 ด้านที่เป็นอุปสรรคปัญหาต่อการพัฒนาองค์กรพรรคการเมืองไทย ทั้งที่เป็นอิทธิพลต่อการเกิดและแสดงบทบาททางการเมืองของพรรคการเมืองและการครอบงำพรรคการเมืองดังกล่าวมาแล้ว จึงอาจถือเป็นคำตอบหรือคำอธิบายอย่างหนึ่งได้ว่า เหตุที่พรรคการเมืองไทยไม่สามารถพัฒนาองค์กรไปสู่การสร้างสถาบันพรรคการเมืองได้ ก็เนื่องมาจากระบบการเมืองถูกรอบงำโดยทหารและระบบราชการ จนทำให้พรรคการเมืองไม่มีอิสระในการดำเนินกิจกรรมทางการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลกระทบจากการปิดกั้นการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนได้ส่งผลให้พรรคการเมืองไม่อาจถึงการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนเข้าสู่องค์กรพรรคการเมืองได้ พรรคการเมืองจึงจำกัดตัวอยู่ในพวกหรือฝักฝ่ายที่รวมกันขึ้นของคนกลุ่มเล็กๆ ที่รู้จักกันเป็นการส่วนตัวเท่านั้น แต่ละพรรคก็จะมุ่งเอาชนะในการเลือกตั้งเพื่อเข้าไปมีอำนาจทางการเมืองเป็นหลักและมุ่งแสวงหาประโยชน์เฉพาะพวกเฉพาะกลุ่ม นักการเมือง

แผนภาพที่ 5.1 ระบบการเมือง การมีส่วนร่วมทางการเมือง และการสร้างสถาบันพรรคการเมือง

หมายเหตุ :
 ← - - - - - ส่วนร่วมทางการเมืองจำกัด
 ← - - - - - ส่วนร่วมทางการเมืองขยายออก

ส่วนใหญ่จะมีวิสัยทัศน์ (vision) คับแคบ เนื่องจากแรงกดดันจากระบบการเมืองที่ขาดความ
แน่นอนและไม่มั่นคง ปัจจัยสำคัญทั้ง 2 ด้านจึงมีอิทธิพลต่อกันและกัน และนับเป็นอุปสรรคสำคัญต่อ
การพัฒนาสถาบันพรรคการเมืองไทย

จากแผนภาพ 5.1 สี่เหลี่ยมที่ด้านบนแสดงถึงระบบการเมืองที่คับแคบ ปิดกั้น
การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน บางครั้งระบบการเมืองจะเปิดออกเล็กน้อยแต่ก็เป็น
เพียงระยะสั้นๆ หรือถูกรองรับโดยระบบราชการอยู่ในทางอ้อม เช่น ในวุฒิสภา หรือโดยบทบัญญัติ
ของกฎหมายรัฐธรรมนูญ เป็นต้น ทำให้พวกหรือฝักฝ่ายทางการเมือง (political factions)
ทั้งหลายขาดอิสระที่จะทำกิจกรรมทางการเมือง และไม่มีโอกาสแสวงหาการสนับสนุนของประชาชน
ได้อย่างเต็มที่ ระบบกึ่งปิด-กึ่งเปิดที่ปรากฏอยู่ในช่วงปี พ.ศ. 2522-2534 มีส่วนทำให้พวกหรือ
ฝักฝ่ายมุ่งแข่งขันกันอย่าง "เอาเป็นเอาตาย" เพื่อจะหาทางให้ตนและพรรคพวกชนะการเลือกตั้ง
เข้าไปใช้อำนาจทางการเมือง ซึ่งมีผลให้พวกต่างๆ เหล่านั้นอ่อนแอ ไม่สามารถสร้างฐานการ
สนับสนุนอย่างจริงจังจากประชาชนได้ และเมื่อทหารซึ่งเป็นแกนนำของระบบราชการใช้กำลังคน
และอาวุธยึดอำนาจทางการเมือง ระบบการเมืองก็จะกลับไปสู่การรวมศูนย์อำนาจ ปิดกั้นการมี
ส่วนร่วมทางการเมืองอีกครั้ง พวกหรือฝักฝ่ายต่างๆ ก็จะหมดบทบาททางการเมืองโดยทันที
ไม่สามารถท้าทายหรือต่อต้านระบบพรรคอำนาจนิยมพรรคเดียวของฝ่ายทหารและข้าราชการได้
พรรคการเมืองประชาธิปไตยจะมีโอกาสได้แสดงบทบาททางการเมืองครั้งใหม่ก็ต่อเมื่อระบบราชการ
ยินยอมให้ประชาชนมีโอกาสได้มีส่วนร่วมทางการเมืองได้อีกตามแต่วินิจฉัยของผู้นำของฝ่ายทหาร
และสถานการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ทั้งภายในและภายนอกประเทศในขณะนั้น
ซึ่งเห็นได้ว่ามีแนวโน้มจะเปิดให้ประชาชนมีส่วนทางการเมืองได้เร็วขึ้น หรืออย่างน้อยก็มีประกาศ
"เงื่อนไขเวลา" เป็นสัญญาประชาคมไว้ในรัฐธรรมนูญนับตั้งแต่การเกิดกรณี "14 ตุลาคม 2516"
เป็นต้นมา แต่อย่างไรก็ตาม การเปิดให้มีส่วนร่วมดังกล่าวก็ยังเป็นระบบที่ไม่เปิดกว้างเต็มที่
จนฝักฝ่ายหรือพวกเขาจะสามารถพัฒนาองค์กรพรรคได้อย่างอิสระ ตามที่ปรากฏในแผนภาพที่ 5.1
ในส่วนกลางและส่วนล่าง ซึ่งถือว่าเป็นลำดับขั้นต่อไปของการพัฒนาองค์กรพรรคการเมืองไทย
เพื่อส่งเสริมการปกครองระบอบประชาธิปไตย และทำให้ระบบการเมืองมีเสถียรภาพมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม ถ้าพิจารณาถึงรายละเอียดในด้านของปัจจัยภายในพรรคการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในระดับการรวมกลุ่มกันของนักการเมือง เพื่อดำเนินกิจกรรมทางการเมืองในระดับต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลาที่มีการเลือกตั้ง ซึ่งอิทธิพลทางการเมืองของทหาร และระบบราชการที่มีต่อระบบการเมืองโดยตรงได้ลดลงไปอย่างมาก ก็มีคำถามที่สำคัญเกี่ยวกับพรรคการเมืองไทยอีกคำถามหนึ่งคือ ทำไมพรรคการเมืองไทยจึงไม่มีความเข้มแข็งพอที่จะทำการครอบงำของทหารและข้าราชการได้ หรือในอีกแง่หนึ่งคือ ทำไมองค์กรพรรคจึงอ่อนแอ คำถามนี้สามารถสรุปวิเคราะห์ในเชิงทฤษฎีได้ตามคำอธิบายในลำดับต่อไป

2. ทฤษฎีหลักที่ 2 : ความเข้มแข็ง-อ่อนแอขององค์กรพรรคการเมืองไทย

องค์กรพรรคการเมือง (party organization) เป็นส่วนสำคัญต่อทั้งการพัฒนาสถาบันพรรคการเมือง และการทำหน้าที่ทางด้านต่างๆ ของพรรคการเมือง ความเข้มแข็งหรืออ่อนแอของพรรคการเมือง ส่วนหนึ่งจึงสะท้อนออกมาจากรูปแบบของการจัดองค์กรพรรคการเมืองโดยตรง กล่าวคือ ถ้าพรรคการเมืองจัดองค์กรพรรคที่มีความหลากหลายซับซ้อนของหน่วยงาน เพื่อให้การทำงานของพรรคเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถสนองตอบความต้องการของประชาชน และกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆ ได้ หรือสามารถส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ได้อย่างกว้างขวาง จนพรรคได้รับการสนับสนุนจากประชาชนและกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ (popular support) และพรรคยังสามารถปรับปรุงองค์กรให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อให้พรรคสามารถปรับเปลี่ยนนโยบายและการทำงาน เพื่อแก้ปัญหาที่เป็นประเด็น (issues) สำคัญใหม่ๆ ในสังคมได้ พรรคการเมืองก็จะมี ความเข้มแข็งและได้รับการสนับสนุนจากประชาชน แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าพรรคการเมืองจัดองค์กรอย่างง่าย ๆ เพื่อสนองตอบต่อวัตถุประสงค์ในระยะสั้นและคับแคบของบรรดาผู้ก่อตั้งพรรค หรือ "เจ้าของพรรค" คือการต่อสู้ให้ชนะการเลือกตั้งเพื่อเข้าไปมีตำแหน่งทางการเมือง รักษาผลประโยชน์ของผู้ก่อตั้งและพวกพ้องบริวาร โดยไม่ได้ทำการขยายองค์กรให้แยกย่อยหลากหลาย เพื่อทำงานสนองตอบต่อข้อเรียกร้องของประชาชน และดึงการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนอย่างจริงจัง พรรคการเมืองก็จะอ่อนแอเพราะขาดฐานการสนับสนุนของประชาชน กลายเป็น

"พวกเล็ก" ที่ไม่มีอำนาจต่อรองกับสถาบันทางการเมืองอื่น และอาจถูกสถาบันอื่นที่เข้มแข็งกว่าครอบงำจนอาจขาดอิสระในการทำงานได้

องค์กรพรรคการเมืองประชาธิปไตยที่ต้องเข้าแข่งขันในการเลือกตั้งและแสวงหาการสนับสนุนอย่างกว้างขวางจากประชาชน นอกจากจะสะท้อนถึงความเข้มแข็งและอ่อนแอของพรรคการเมืองแล้ว ยังมีผลกระทบต่อบริบทของการปกครองที่ปรากฏอยู่ และกระทบต่อเสถียรภาพของระบบการเมืองและระบบสังคมโดยรวมด้วย ในระดับต้น ผู้นำทางการเมือง (political leaders) จำเป็นต้องใช้องค์กรพรรคระดมการสนับสนุนจากประชาชน (mobilize support) ในด้านนี้ระดับของการสนับสนุนและผลสำเร็จในการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งของพรรคการเมืองจะสามารถบ่งชี้ถึงรูปแบบของการจัดองค์กรพรรคและระดับของการพัฒนาองค์กรพรรคได้ กล่าวคือ ถ้าพรรคการเมืองประสบผลสำเร็จในการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งเพียงบางเขตเลือกตั้ง หรือเฉพาะในท้องถิ่นบางแห่ง ได้รับเลือกตั้งเป็นเสียงข้างน้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชนะการเลือกตั้งเพียงเฉพาะ เขตเลือกตั้งที่ผู้นำทางการเมืองมีอิทธิพลหรือได้รับความนิยมนิยมจากประชาชนอยู่เท่านั้น องค์กรพรรคการเมืองดังกล่าวก็จะเป็นองค์กรขนาดเล็ก เป็นองค์กรที่ผูกติดกับผู้นำพรรคคนใดคนหนึ่ง หรือกลุ่มผู้นำเพียงกลุ่มเดียว หรืออาจมีรูปแบบเป็นเพียงองค์กรพรรคศูนย์ประสานงานของผู้สมัครรับเลือกตั้ง (candidate-centered aggregation) เท่านั้น คือจัดองค์กรเพื่อมุ่งสนองความต้องการของผู้สมัครรับเลือกตั้งแต่ละคนเพื่อหวังผลที่จะชนะการเลือกตั้งเป็นเป้าหมายสำคัญสูงสุด การจัดองค์กรพรรคขนาดใหญ่อาจไม่มีความจำเป็นมากนัก เพราะผู้สมัครแต่ละคนจะ เน้นรณรงค์

⁴โปรดดู Joseph Schlesinger, Ambition and Politics, (Chicago: Rand McNally, 1966).

หาเสียงเลือกตั้งโดยสร้างค่านิยมเฉพาะบุคคล (personalism) เป็นประเด็นหลักมากกว่า แต่ถ้าวรรคการเมืองได้รับความสำเร็จในการเลือกตั้งจำนวนมาก สามารถดึงการสนับสนุนจากประชาชนได้เกือบทั่วไปในท้องถิ่นต่างๆ ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งเพียงแห่งเดียว โดยผลสำเร็จดังกล่าวไม่ได้ขึ้นอยู่กับผู้สมัครรับเลือกตั้งหรือตัวบุคคลเพียงด้านเดียวแล้ว พรรคการเมืองดังกล่าวก็อาจต้องมีองค์กรพรรคขนาดใหญ่ มีโครงสร้างหลากหลายซับซ้อน รวมทั้งมีสาขาพรรค (party branches) กระจายออกไปตามท้องถิ่นต่างๆ เพื่อดึงการมีส่วนร่วมและระดมการสนับสนุนจากประชาชน และทำหน้าที่เป็น "สื่อกลาง" หรือ "ช่องทาง" ให้ประชาชนสามารถติดต่อกับรัฐบาลหรือผู้นำทางการเมืองได้อีกทางหนึ่ง จนส่งผลให้พรรคการเมืองสามารถ "ตามทัน" หรือรับรู้ความต้องการต่างๆ ของประชาชน และสามารถทำหน้าที่สนองตอบความต้องการของประชาชนได้

ดังนั้น องค์กรพรรคขนาดใหญ่ที่มีการแบ่งแยกหน่วยงานย่อยๆ ให้สอดคล้องกับการขยายออกของการมีส่วนร่วมของประชาชน จนพรรคสามารถทำงานสนองตอบต่อความต้องการของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ พรรคจึงมีโอกาที่จะชนะการเลือกตั้งหรือดึงการสนับสนุนจากประชาชนได้อย่างกว้างขวาง ซึ่งจะมีปฏิสัมพันธ์โดยตรงต่อความเข้มแข็งของพรรคการเมืองด้วย และถ้าองค์กรพรรคเข้มแข็ง การพัฒนาสถาบันพรรคการเมืองก็จะเกิดขึ้น และส่งผลไปสู่การสร้างเสถียรภาพให้กับระบบการเมืองและระบบสังคมโดยรวมเป็นลำดับต่อไป ส่วนในทางตรงกันข้าม ถ้าองค์กรพรรคอ่อนแอ ไม่สามารถดึงการสนับสนุนจากประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพและกว้างขวาง พรรคการเมืองก็จะอ่อนแอ ระบบการเมืองประชาธิปไตยก็จะไร้เสถียรภาพ และส่งผลกระทบต่อปัญหาเศรษฐกิจและสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น

นอกจากผู้นำทางการเมืองจะใช้องค์กรพรรคเพื่อดึงการสนับสนุนจากประชาชนแล้ว ในอีกด้านหนึ่ง ประชาชนยังสามารถใช้องค์กรพรรคเป็นช่องทางหรือ "เวที" ในการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง รวมทั้งใช้ในการควบคุมผู้นำทางการเมืองเพื่อให้ทำงานไปตามแนวนโยบายและทำงานเพื่อสนองตอบกับความต้องการของมวลชน ไม่ใช่ทำเพื่อประโยชน์เฉพาะของผู้นำและพวกพ้องหรือบริวารเท่านั้น พรรคการเมืองขนาดใหญ่ที่มีความเข้มแข็งหรือมีโครงสร้างภายในพรรคหลากหลายซับซ้อน มีประชาชนและกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ เข้าไปมีส่วนร่วมภายในพรรคเพื่อส่งผ่าน

ข้อเรียกร้องและความต้องการต่างๆ จึงเป็นพรรคที่จัดเป็นองค์กรขนาดใหญ่ และมีองค์กรย่อย ขยายออกไปในเขตเลือกตั้งและชุมชนขนาดเล็กทั่วประเทศ เช่น พรรคเดโมแครทในสหรัฐอเมริกา และพรรคคริสเตียนเดโมแครทในเยอรมัน ดังที่ได้ศึกษามาแล้วเป็นต้น⁵ เหตุนี้ นอกเหนือจากการที่องค์กรพรรคขนาดใหญ่และเข้มแข็งจะ เปิดกว้างรับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของมวลชน และกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ มีรูปแบบการจัดองค์กรเป็นประชาธิปไตยแล้ว ความเข้มแข็งและ โครงสร้างภายในของพรรคการเมืองดังกล่าวยังส่งผลกระทบต่อหรือมีปฏิสัมพันธ์กับโครงสร้างของ ระบบการเมืองที่เปิดกว้างและมีความเป็นประชาธิปไตยในระดับกว้างด้วย ในสังคมที่มีกลุ่ม ผลประโยชน์และกลุ่มพลังทางสังคมเกิดขึ้นมากมาย และต่างก็มีความคาดหวังต่อระบบการเมือง อย่างมากและแตกต่างกัน ยิ่งจำเป็นที่องค์กรพรรคการเมืองต้องปรับปรุงและขยายองค์กรให้ สามารถสนองต่อความคาดหวังที่หลากหลายในสังคมดังกล่าว⁶ ทั้งเพื่อต้องการสนับสนุนจาก ประชาชน และสร้างความเข้มแข็งให้กับระบบพรรคการเมือง และเพื่อส่งเสริมระบบการเมือง ประชาธิปไตยไปพร้อมๆ กันด้วย

บริบททางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองที่แตกต่างกันในแต่ละสังคม ได้ส่งผลให้ องค์กรพรรคการเมืองมีรูปแบบที่หลากหลาย ตั้งแต่ในระดับกว้างที่อาจแยกเป็น 2 รูปแบบใหญ่ คือ องค์กรพรรคการเมืองแบบประชาธิปไตย (democratic organization) กับองค์กรพรรค อำนาจนิยม (authoritarian organization) และในระดับเฉพาะคือพรรคการเมืองในระบบ การเมืองประชาธิปไตย ที่จัดให้มีการเลือกตั้งและแข่งขันกันอย่างกว้างขวางในระบบหลายพรรค องค์กรพรรคการเมืองก็มีรูปแบบที่หลากหลายแตกต่างกันไปหลายแบบตามรูปแบบการก่อตั้งพรรค และการทำหน้าที่เพื่อเป้าหมายทางการเมืองเฉพาะของแต่ละพรรค แต่หน้าที่โดยรวมก็คือการ ผนึกกำลังเลือกตั้งเพื่อให้มีโอกาสชนะการเลือกตั้ง เช่น องค์กรพรรคคณาธิปไตยโดยผู้นำ กลุ่มเล็ก (oligarchical organization) ที่มีความรู้ความชำนาญและความสามารถทาง การเมืองมากกว่าสมาชิกพรรคโดยทั่วไป คนเหล่านี้จะทำงานเต็มเวลาและอุทิศตนให้กับองค์กรพรรค

⁵โปรดดูบทที่ 2.

⁶Huntington, Political Order in Changing Societies, p.90.

จนสามารถควบคุมการตัดสินใจภายในพรรคได้ในที่สุด⁷ รูปแบบองค์กรพรรคมวลชน (mass-membership structure) เป็นองค์กรพรรคที่ให้ความสำคัญกับผู้สนับสนุนพรรค (party supporters) สมาชิกพรรค (party members) และผู้ที่จงรักภักดีกับพรรคอย่างต่อเนื่อง (adherents) องค์กรพรรครูปแบบศูนย์ประสานงานของผู้สมัครรับเลือกตั้ง (candidates-centered aggregation) และองค์กรพรรครูปแบบผสมผสาน (hybrid type) โดยผสมรูปแบบประชาธิปไตย (democracy) กับรูปแบบประสิทธิภาพเชิงเหตุผล (rational efficient) เพื่อมุ่งสู่เป้าหมายให้พรรคชนะการเลือกตั้งเป็นสำคัญ เหล่านี้เป็นต้น⁸ เหตุนี้ ถ้าพิจารณาถึงขนาดและโครงสร้างขององค์กร และความสำคัญของบุคคลที่เข้าร่วมในองค์กรแล้ว อาจพิจารณาแยกแยะรูปแบบการจัดตั้งองค์กรพรรคการเมืองในระบบการเมืองประชาธิปไตยออกได้เป็น 2 รูปแบบใหญ่ๆ คือ องค์กรพรรคแบบจำกัดหรือคับแคบ (limited organization) กับองค์กรพรรคที่เปิดกว้างในรูปแบบองค์กรพรรคมวลชน (opened or mass organization)

องค์กรพรรคแบบจำกัดหรือคับแคบ จะเน้นให้ความสำคัญของผู้นำพรรค (party leaders) หรือบุคคลสำคัญของพรรค โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือผู้สมัครรับเลือกตั้ง (party candidates) และคณะกรรมการบริหารพรรค (party commissions or executives) เป็นสำคัญ องค์กรพรรคแบบนี้จะเน้นในเรื่องคุณภาพ (quality) มากกว่าในเรื่องปริมาณ (quantity) มุ่งจะเอาชนะการเลือกตั้งและเข้าไปมีอำนาจทางการเมืองเป็นหลัก ผู้นำพรรคจึงพยายามจะรวบรวมอำนาจตัดสินใจและสร้างอิทธิพลครอบงำพรรค เพื่อให้พรรคสามารถดำเนินกิจกรรมไปตามแนวทางที่ผู้นำหรือกลุ่มผู้นำตั้งเป้าหมายไว้ ในบางครั้งจึงอาจเรียกองค์กรพรรคในรูปแบบนี้ได้ว่าเป็นองค์กรพรรคผู้นำ (cadre party) หรือองค์กรพรรคของกลุ่มวงใน (inner group) หรือองค์กรแบบทหาร (militia) ที่ควบคุมกันตามสายการบังคับบัญชา และมีการฝึกฝน

⁷Michels, Political Parties : A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy, pp.32, 34 and 401.

⁸ไพรตตุ Eldersveld, Political Parties in American Society, pp.158-169.

ในการรักษาระเบียบวินัยอย่างดี องค์กรพรรคประชาธิปไตยโดยโดยกลุ่มผู้นำและองค์กรพรรคศูนย์ประสานของผู้สมัครรับเลือกตั้ง และองค์กรพรรคอย่างอื่นในรูปแบบอย่างเดียวกัน

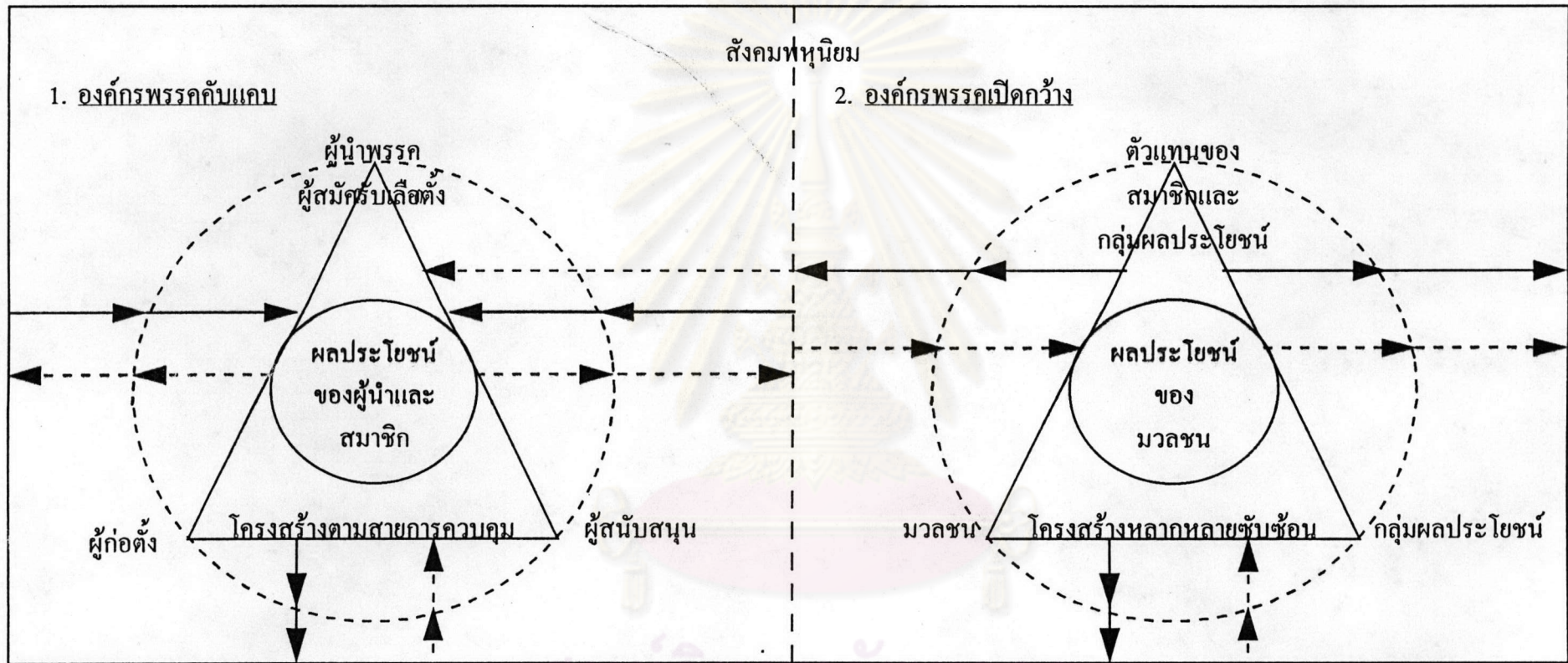
องค์กรพรรครูปแบบของมวลชนหรือองค์กรเปิดกว้าง จะให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของมวลชนและกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ มากกว่าความสำคัญของผู้นำหรือตัวบุคคล องค์กรพรรคจึงมีแยกย่อยหลากหลาย มีอิสระในการทำงาน โดยไม่มีองค์กรใดหรือผู้นำคนใดหรือกลุ่มใดสามารถครอบงำพรรคได้อย่างสมบูรณ์เต็มที่ นโยบาย ผู้สมัครรับเลือกตั้งในระดับต่างๆ จะผ่านการถกเถียงจากองค์กรพรรคในระดับต่างๆ หลายขั้นตอน การประนีประนอม (compromising) การเจรจาต่อรอง (negotiation) และการผสมผสาน (combining) ผลประโยชน์หลากหลายเข้าด้วยกัน จึงนับเป็นวิธีการสำคัญในการดำเนินงานภายในพรรคและในระบบการเมือง องค์กรพรรครูปแบบนี้นอกจากจะมีความหลากหลายแล้ว ยังมีการจัดองค์กรพรรคในรูปแบบของการผสมผสานรวมอยู่ด้วย เนื่องจากการเปิดกว้างขององค์กรทำให้มีผู้คนจากหลากหลายอาชีพและกลุ่มผลประโยชน์เข้าไปดำเนินการผ่านทางองค์กรพรรค ในสังคมพหุนิยม (pluralist society) เช่น ในสหรัฐอเมริกา และเยอรมัน เป็นต้น จะปรากฏองค์กรพรรครูปแบบนี้ขึ้นเพื่อสนองตอบต่อการขยายตัวของการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน

ดังนั้นในระบบการเมืองประชาธิปไตย องค์กรพรรคในรูปแบบที่เปิดกว้างหรือ องค์กรพรรคมวลชนจึงมีแนวโน้มที่จะเป็นองค์กรพรรคขนาดใหญ่ มีแนวโน้มที่จะสามารถปรับตัวได้ดี มีความเข้มแข็ง มีผลต่อการส่งเสริมการสร้างการปกครองในระบอบประชาธิปไตย (democratization) อย่างมาก ส่วนองค์กรพรรคในรูปแบบจำกัดและคับแคบ มีแนวโน้มจะเป็นองค์กรขนาดเล็ก มีอิทธิพลอยู่แต่เฉพาะในคนบางกลุ่มในบางท้องถิ่น และอ่อนแอกว่าองค์กรพรรคขนาดใหญ่กว่า ซึ่งอาจมีอิทธิพลครอบงำองค์กรพรรคขนาดเล็กได้ด้วย นอกจากนั้น องค์กรพรรคขนาดใหญ่ยังโน้มเอียงจะมีอิทธิพลต่อสังคมอย่างมาก หรืออยู่ในฐานะของตัวแปรอิสระ (independent variables) มากกว่าองค์กรพรรคคับแคบที่อาจถูกครอบงำจากสังคมมากกว่า หรืออยู่ในฐานะตัวแปรตาม (dependent variables) เท่านั้น

องค์กรพรรคทั้งสองรูปแบบที่อธิบายมาข้างต้น อาจสามารถสรุปเป็นแผนภาพได้

ดังนี้ คือ

แผนภาพที่ 5.2 องค์กรพรรคขนาดเล็กกับแคบ กับองค์กรพรรคขนาดใหญ่ในระบบการเมืองประชาธิปไตยภายใต้สังคมนิยม

หมายเหตุ :
 ←———— มีอิทธิพลมาก
 ←----- มีอิทธิพลน้อย
 ○----- ระบบการเมือง

องค์กรพรรคการเมืองไทยเป็นองค์กรขนาดเล็ก ความสำคัญจะขึ้นอยู่กับผู้นำพรรค เป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือหัวหน้าพรรคและผู้ร่วมก่อตั้งพรรค องค์กรพรรคในส่วนกลาง คือในบรรดากลุ่มผู้นำวงใน (inner group) ที่มีตำแหน่งสำคัญอยู่ภายในพรรคจะมีความสำคัญสูงสุด ทั้งพรรคเล็กและพรรคใหญ่ ถ้าเป็นพรรคใหญ่ นอกจากผู้นำจะมีความสำคัญภายในพรรคและเป็น "ศูนย์รวม" ในการทำงานขององค์กรพรรคแล้ว ผู้นำยังพยายามแสวงหาการสนับสนุนจากนักการเมือง หรือประชาชนในท้องถิ่นต่างๆ ด้วยการใช้จ่ายเงินซื้อตัวนักการเมืองหรือ ส.ส. ที่มีอิทธิพลอยู่ในท้องถิ่น ต่างๆ เข้ามาร่วมกันอย่างหลวมๆ อยู่ภายในพรรค และลงสมัครรับเลือกตั้งในนามหรือภายใต้ "ชื่อ" ของพรรค และการใช้จ่ายเงินซื้อการสนับสนุนจากประชาชน ทั้งการซื้อเสียง (vote-buying) และ ใช้จ่ายเงินสนองตอบข้อเรียกร้องหรือสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์บางอย่างให้กับประชาชนในท้องถิ่น ทำให้การรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งที่พรรคดำเนินการอยู่ในช่วงเวลาสั้นๆ สามารถจะช่วยเหลือให้ ผู้สมัครของพรรคได้รับการเลือกตั้งจำนวนมาก การขยายสาขาพรรคหรือขยายองค์กรพรรคเพื่อดึงให้ มวลชน เข้ามาร่วมกับพรรคไม่ใช่สิ่งจำเป็นต่อองค์กรพรรคการเมืองไทย เนื่องจากเหตุผลที่มาจาก ระบบการเมืองไม่เปิดกว้าง การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนมีอยู่อย่างจำกัดดังกล่าวมาแล้ว และยังมีสาเหตุจากวัฒนธรรมทางการเมืองของคนไทยที่ยังถูกครอบงำด้วยระบบความสัมพันธ์เชิง อุปถัมภ์ (patron-client relationship) ระหว่างผู้ที่เหนือกว่ากับผู้ที่ต่ำกว่า หรือระหว่าง "ผู้ใหญ่" กับ "ผู้น้อย" ที่ใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวและการช่วยเหลือพึ่งพากันเพื่อก่อตั้งและรักษา เครือข่ายความสัมพันธ์ในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการระหว่างกันไว้ลดหลั่นลงมาเป็นลำดับชั้น ตั้งแต่ ผู้นำพรรค ส.ส. ของพรรค บรรดาหัวหน้าคณะ ลงไปถึงผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง และประชาชน โดยทั่วไป

องค์กรพรรคขนาดเล็ก นอกจากซื้อเสียงและความสามารถทางการเมืองของผู้นำแล้ว พรรคประเภทนี้จะมีเงินทุนที่จำกัด ไม่สามารถจะซื้อตัวนักการเมืองและซื้อการสนับสนุนจากประชาชน โดยทั่วไปได้ พรรคขนาดเล็กจึงพยายามจัดองค์กรให้เปิดกว้างกว่าพรรคใหญ่ที่มีเงินทุนจำนวนมาก

เพื่อต้องการสนับสนุนจากประชาชน^๑ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในท้องถิ่นที่ประชาชนให้ความนิยมผู้นำพรรค หรือหัวหน้าพรรค หรือผู้สมัครบางคนของพรรค แต่อย่างไรก็ตาม ความสำคัญของพรรคยังคงอยู่ที่ ตัวของผู้นำพรรคเป็นหลัก การระดมการสนับสนุนก็เป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์ในกิจกรรมเกี่ยวกับการ เลือกตั้ง และเพื่อหวังจะได้รับการสนับสนุนให้ผู้นำพรรคและผู้สมัครรับเลือกตั้งใน "ชื่อ" พรรค ได้รับการเลือกตั้งเป็นสำคัญ ซึ่งทำให้การระดมการสนับสนุนสามารถกระทำได้อยู่ในวงจำกัดด้วย ดังนั้นความอยู่รอดของพรรคเล็กจึงยังต้องขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้นำพรรคเป็นสำคัญ ทั้งในด้านการระดมการสนับสนุนและการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง การจัดตั้งองค์กรพรรคจึงยังคงจำกัดอยู่กับ ผู้นำพรรคและสมาชิกกลุ่มวงใน โดยไม่ได้มีการขยายองค์กรไปสู่มวลชนอย่างแท้จริง

องค์กรพรรคการเมืองไทยทั้งองค์กรพรรคเล็กและพรรครใหญ่ มีเป้าหมายคล้ายคลึงกัน คือ การมุ่งหวังเอาชนะการเลือกตั้ง ทำให้พรรคมี ส.ส. จำนวนมาก ส่งผลให้มีอำนาจต่อรองใน ระบบการเมืองเพื่อเข้าไปร่วมจัดตั้งรัฐบาลมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือการได้รับการเลือกตั้ง ของผู้นำและบรรดาผู้ก่อตั้งพรรค ความสำเร็จขององค์กรพรรคจึงขึ้นอยู่กับชนชั้นนำของพรรคเป็นหลัก พรรคที่มีผู้ก่อตั้งและผู้นำพรรคมีฐานะเศรษฐิกิจ มั่งคั่งร่ำรวย มี "เพื่อนฝูง" มากในวงการธุรกิจ ก็สามารถใช้จ่ายเงินทุนแสวงหา ส.ส. และแสวงหา "คะแนนเสียง" จากประชาชนในเขตเลือกตั้งที่ลงสมัครได้มาก ขณะที่พรรคซึ่งก่อตั้งขึ้นจากชื่อเสียง "บารมี" ทางการเมือง หรือความโดดเด่นเฉพาะ ตัวของผู้นำพรรคเป็นหลัก ไม่มีเงินทุนสนับสนุนมากพอ "จุดขาย" สำคัญของพรรคจึงขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้นำโดยวิธีการ "พูด" เสนอแนวความคิดและนโยบายต่างๆ เพื่อต้องการสนับสนุนจาก ประชาชน ซึ่งมักทำได้อย่างจำกัดเฉพาะในบางพื้นที่เท่านั้น เหตุนี้ การจัดองค์กรพรรคการเมืองไทย

^๑โปรดดู กนก วงษ์ตระหง่าน, พรรคการเมืองไทย, หน้า 195-197. กนกแยกประเภท พรรคการเมืองไทยจากฐานการสนับสนุนพรรคในการเลือกตั้งออกเป็นพรรคคนและพรรคเงิน โดยพรรคคนจะพยายามพัฒนาโครงสร้างของพรรคเพื่อดึงเอาคนจำนวนมากมาร่วมกิจกรรมหรือ สนับสนุนพรรค ส่วนพรรคเงินจะมุ่งใช้เงินทุนเพื่อดำเนินการในทางการเมือง "เงิน" จึงเป็น ปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จของพรรคประเภทนี้ และส่งผลให้พรรคประเภทหลังพัฒนาโครงสร้าง ต่างไปจากพรรคประเภทแรก.

จึงมุ่งไปเพื่อหวังผลในการเลือกตั้งเป็นสำคัญ หรือกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า รูปแบบขององค์กรพรรค ขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญภายในพรรคคือ "เงินทุน" หรือ "ผู้นำพรรค" กับปัจจัยภายนอก คือโอกาสที่ พรรคจะได้รับเลือกตั้งในท้องถิ่นต่างๆ พรรคใหญ่คือพรรค "เงิน" กับพรรคเล็กคือพรรคโดยผู้นำ จึงมีการจัดองค์กรในรายละเอียดแตกต่างกัน นอกเหนือจากการให้ความสำคัญกับผู้นำพรรคดังกล่าว พรรคใหญ่หรือพรรคเงินจะทำการ "เชื่อมโยง" องค์กรพรรคที่ศูนย์กลางหรือจาก ผู้นำกลุ่มวงในไปยังองค์กรย่อยของ ส.ส. หรือนักการเมืองคนสำคัญที่เข้าร่วมกับพรรคในท้องถิ่น ต่างๆ อย่างหลวมๆ ด้วยการดึงเอานักการเมืองบางคน นักธุรกิจที่ให้เงินจำนวนมากช่วยเหลือพรรค บางคนเข้าร่วมในองค์กรบริหารบางองค์กรของพรรค โดยในระดับนี้ "ผู้นำกลุ่มวงใน" ยังคงมี อำนาจตัดสินใจสูงสุดและเด็ดขาดอยู่เช่นเดิม การจะเข้าสู่การเป็นสมาชิกกลุ่มวงในของสมาชิกใหม่ จะต้องผ่านการ "พิสูจน์" จากกลุ่มเดิมจนเกิดความไว้วางใจต่อกันเสียก่อน ซึ่งอาจต้องใช้เวลา พอสสมควร หรือใช้ผลประโยชน์แลกเปลี่ยนจำนวนมาก เบื้องต้นสำคัญที่จะผูกพันองค์กรศูนย์กลางกับ องค์กรของ ส.ส. และนักการเมืองแต่ละคนหรือแต่ละพวก เข้าด้วยกันให้ยืนยาวหรือไม่ยืนยาวนั้น ขึ้นอยู่กับ "เงิน" และความสามารถในการกระจายผลประโยชน์ให้กับองค์กรหรือพวกระดับต่างๆ ของผู้นำศูนย์กลางเป็นสำคัญ ส่วนพรรคเล็กหรือพรรคโดยผู้นำ "กลุ่มวงใน" จะพยายามรวมตัวกัน อย่างเหนียวแน่นมาก จากผลประโยชน์ต่างๆ ที่ถูกแบ่งเฉลี่ยอยู่ภายในกลุ่ม และความสำคัญของ บุคคลดังกล่าวที่มีต่อองค์กรพรรคทั้งหมด องค์กรพรรคศูนย์กลางจะทำการเชื่อมโยงกับกลุ่มผู้สนับสนุน ในท้องถิ่นที่ผู้นำพรรคได้รับความนิยมสูงสุด และพยายามที่จะขยายฐานการสนับสนุนออกไปในเขต ใกล้เคียงพร้อมๆ กับทำการดึงเอาผู้มีชื่อเสียง และนักการเมืองคนสำคัญบางคนที่น่าสนใจจะลงสมัคร ใน "ชื่อ" พรรคเข้ามาร่วมด้วย โดยอาจมีผลประโยชน์อย่างอื่นแลกเปลี่ยนนอกเหนือจาก "เงิน" ที่พรรคมีอยู่อย่างจำกัด เพื่อขยายโอกาสที่พรรคจะสามารถเติบโตต่อไป ซึ่งคล้ายคลึงกับวิธีการที่ พรรคใหญ่กระทำอยู่ แต่พรรคเล็กมักไม่ประสบผลสำเร็จเท่าพรรคใหญ่ในการขยายองค์กรออกไป ด้วยวิธีการ "ดึงพวก" จากบรรดานักการเมืองและ ส.ส. เพราะพรรคขาดเงินทุน และมี "ภาพพจน์" เล็ก มีโอกาสที่จะเข้าร่วมจัดตั้งรัฐบาลไม่มากนักในสายตาของคนภายนอกพรรค โครงสร้างภายในองค์กรพรรคเล็กจึงจำกัดกว่าพรรคใหญ่ คือขึ้นอยู่กับผู้นำพรรคและเข้มแข็งอยู่ใน บางพื้นที่เท่านั้น อย่างไรก็ตาม พรรคขนาดใหญ่บางพรรค เช่น พรรคประชาธิปัตย์ เป็นต้น

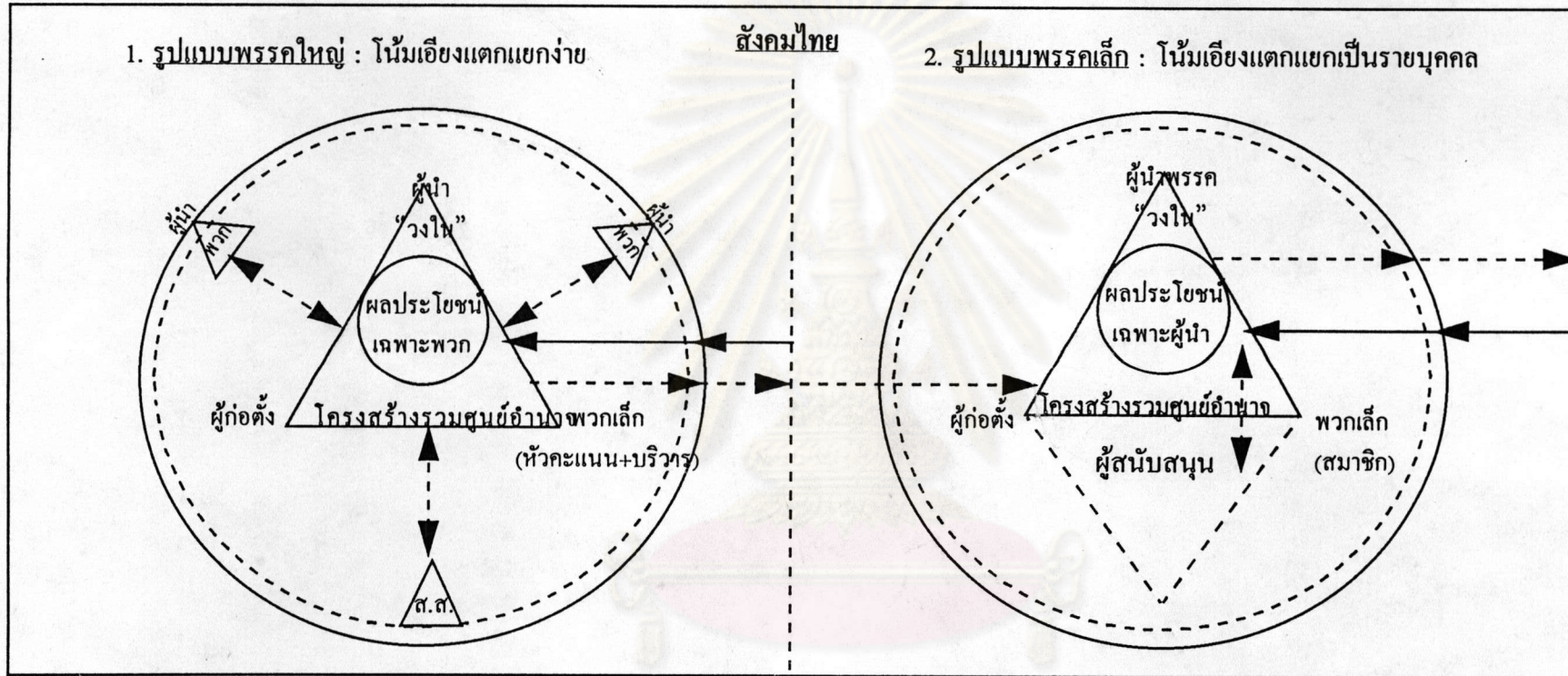
ได้พยายามใช้ทั้งเงินและการระดมการสนับสนุนจากประชาชนด้วยในเวลาเดียวกัน เพื่อจะทำให้พรรคเดโมแครตมี ส.ส. จำนวนมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่วิธีการจัดองค์กรเปิดกว้างเพื่อต้องการสนับสนุนของประชาชนก็ประสบผลสำเร็จอยู่ในบางท้องถิ่นที่พรรคมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของประชาชน และมีผู้สมัครรับเลือกตั้งที่ประชาชนให้ความนิยมอยู่เท่านั้น เช่น ในกรุงเทพมหานคร และหลายจังหวัดในภาคใต้ เป็นต้น วิธีการใช้เงินจึงยังเป็นวิธีการสำคัญต่อพรรคใหญ่ การตั้งพวก และแสวงหากการสนับสนุนจากประชาชนด้วยการใช้เงินจึงมีอิทธิพลต่อการจัดองค์กรพรรคใหญ่ ด้วยการเชื่อมโยงองค์กรศูนย์กลางในเขตกรุงเทพมหานครกับองค์กรท้องถิ่นของ ส.ส. และนักการเมืองอย่างหลวมๆ โดยมีผลประโยชน์ร่วมกันในทางการเมืองและความสามารถของผู้นำพรรคอื่นเป็นที่ยอมรับของสมาชิกพรรคเป็นปัจจัยต่อความสำเร็จในการเชื่อมโยงองค์กรพรรคในรูปแบบดังกล่าว

พิจารณาในเชิงทฤษฎีแล้ว องค์กรพรรคการเมืองไทยอาจแยกได้เป็น 2 รูปแบบ คือ องค์กรพรรคใหญ่กับองค์กรพรรคเล็ก โดยองค์กรพรรคใหญ่จะใช้ "เงินทุน" ของพรรคเพื่อซื้อความจงรักภักดีและความผูกพันจากองค์กรพรรคท้องถิ่นของ ส.ส. แต่ละคน และแต่ละพวก รวมทั้งมีผลประโยชน์ในทางการเมืองเป็น "พันธะสัญญา" ผูกมัดระหว่างกันด้วย เนื่องจากแต่ละองค์กรมีเป้าหมายร่วมกันคือเข้าไปร่วมจัดตั้งรัฐบาล และเข้ารับตำแหน่งรัฐมนตรีตาม "โควตา" หรือสัดส่วนจำนวน ส.ส. ของแต่ละองค์กรย่อยหรือแต่ละพวก ขณะที่องค์กรพรรคเล็กจะจำกัดอยู่เฉพาะที่องค์กรศูนย์กลาง โดยกลุ่มผู้นำวงในเป็นหลัก โดยมีชื่อเสียง ความสามารถหรือบารมีทางการเมืองของผู้นำเป็น "เชื้อโอบ" สำคัญต่อการจัดตั้งและดำเนินการขององค์กรพรรค การเชื่อมโยงต่อองค์กรพรรคท้องถิ่นจะมีอยู่จำกัด เป็นไปตามความสามารถของผู้นำและผลประโยชน์ทางการเงิน และผลประโยชน์ทางการเมืองที่มีอยู่กับนักการเมืองท้องถิ่นบางคนและบางพวก องค์กรพรรคเล็กพยายามจะขยายองค์กร เปิดรับสมาชิกใหม่และการสนับสนุนจากประชาชนในบางพื้นที่ แต่ก็ทำได้ไม่มาก เพราะผลจากการรวมศูนย์อำนาจอยู่ที่ผู้นำพรรค การให้ความสำคัญกับตัวบุคคลและข้อจำกัดทางด้านทรัพยากรทางการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือเงินทนต์ดังกล่าวแล้ว

รูปแบบการจัดองค์กรพรรคการเมืองไทย อาจสามารถสรุปเป็นแผนภาพออกได้

ดังนี้คือ

แผนภาพที่ 3 โครงสร้างขององค์กรพรรคการเมืองไทย รูปแบบพรรคใหญ่ (พรรคเงิน) กับพรรคเล็ก (โดยผู้นำ)

- หมายเหตุ :
- ← มีอิทธิพลมาก
 - ← - - - มีอิทธิพลน้อย
 - ← - - - → ผูกพันกันหลวม ๆ
 - (dashed circle) ระบบการเมือง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 ภาล่งกรณ์มหาวิทยาลัย

ด้วยโครงสร้างในการจัดองค์กรที่คับแคบและขึ้นอยู่กับผู้นำพรรค และการใช้

"เงินทุน" เป็นปัจจัยสำคัญในการขยายองค์กรพรรคให้เติบโตออกไป พรรคการเมืองไทยจึงมีองค์กรที่อ่อนแอ มีอิทธิพลต่อระบบการเมืองและสังคมน้อย แต่มักจะถูกครอบงำจากระบบการเมืองและสังคมมากกว่า เหตุนี้ พรรคการเมืองไทยจึงตกอยู่ในฐานะตัวแปรตาม (dependent variables) มากกว่าจะเป็นตัวแปรอิสระ (independent variables) คือก่อเกิดขึ้นและดำรงอยู่ตามสถานการณ์ทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงเวลา นอกจากนั้น พรรคใหญ่ยังมีความโน้มเอียงจะแตกแยกอย่างรุนแรงมากกว่าพรรคเล็ก เมื่อเกิดขัดแย้งจากปัญหาผลประโยชน์ภายในพรรค ทั้งการมีผลประโยชน์มาก หรือพรรคที่เข้าร่วมจัดตั้งรัฐบาลและพรรคที่มีผลประโยชน์น้อยหรือพรรคฝ่ายค้าน จากความไม่มีเอกภาพหรือขาดความเหนียวแน่น (coherence) ภายในองค์กร ซึ่งต่างจากพรรคเล็กที่มี ส.ส. จำนวนไม่มาก ถ้าเกิดปัญหาความขัดแย้งทางด้านผลประโยชน์ การแตกแยกก็จะเกิดขึ้นเพียงเล็กน้อย โดยมากมักจะเป็นพวกอื่นแยกตัวออกไป เพราะพวก "วงใน" เป็นผู้ควบคุมอำนาจตัดสินใจและผลประโยชน์ของพรรคไว้หมด และขึ้นอยู่กับ "หัวหน้าพรรค" ที่มีอำนาจสูงสุดภายในพรรคด้วย เหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า โครงสร้างภายในองค์กรพรรคการเมืองไทยไม่ใช่โครงสร้างของพรรคการเมืองในระบบประชาธิปไตย หรือมีผลกระทบต่อส่งเสริมการปกครองในระบบประชาธิปไตย แต่โดยสสารที่แท้จริงนั้นโน้มเอียงจะเป็นโครงสร้าง "รวมศูนย์อำนาจ" อยู่กับผู้นำคนใดคนหนึ่ง หรือกลุ่มผู้นำกลุ่มที่เรียกว่า "กลุ่มวงใน" ในรูปแบบที่คล้ายคลึงกับโครงสร้างของระบบพรรคอำนาจนิยมของฝ่ายทหารที่เข้ามายึดอำนาจทางการเมืองหลายต่อหลายครั้งในชื่อของ "คณะ" ต่างๆ ดังนั้น นอกจากระบบพรรคการเมืองไทยจะไม่มีผลกระทบอย่างเด่นชัดต่อการส่งเสริมและพัฒนาการปกครองประชาธิปไตยแล้ว พรรคการเมืองยังต้องตกอยู่ภายใต้การครอบงำของสถาบันทหารและระบบราชการที่มีโครงสร้างการจัดองค์กรในแบบเดียวกัน แต่ฝ่ายหลังมีการจัดตั้งมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน และมีขนาดขององค์กรใหญ่กว่าฝ่ายแรก มีทรัพยากรทางการเมืองอย่างพร้อมมูล และมีอิทธิพลครอบงำระบบการเมืองและสังคมอย่างมากด้วย

ในอีกมิติหนึ่งก็อาจพิจารณาได้ว่า ในส่วนปัญหาที่มาจากปัจจัยภายในขององค์กรการเมืองไทย พรรคการเมืองไทยยังจัดองค์กรเรียบง่าย และให้ความสำคัญกับตัวบุคคล (personalism) มากกว่าแนวความคิด นโยบาย ตลอดจนอุดมการณ์ทางการเมือง การให้

ความสำคัญกับตัวบุคคลหรือผู้นำพรรคก็จะทำให้พรรคจัดองค์กรไปในรูปแบบที่ผู้นำพรรคต้องการ หรือตามวิสัยทัศน์ของผู้นำพรรคแต่ละคน และหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่จะเป็นไปตาม "อำเภอใจ" หรือ "ความพอใจ" ของ "ผู้ใหญ่" ภายในพรรค ประกอบกับผู้นำพรรคการเมืองไทยส่วนใหญ่ถูกหล่อหลอมจากระบบการเมืองแบบจารีตประเพณีมานาน บุคคลเหล่านี้จะค่อนข้างจะมีแนวความคิดคับแคบ ไร้ความไว้วางใจต่อบุคคลที่รู้จักสนิทสนมใกล้ชิด หรือ "พวก" เดียวกันมากกว่า และมักนิยมที่จะควบคุมพรรคในทุกด้าน จนก่อให้เกิดภาพพจน์ของความเป็น "เจ้าของ" พรรคขึ้น พรรคเงิน หรือพรรคนักธุรกิจ ก็มักจะใช้เงินเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างการยอมรับในพรรค หรือพูดอีกอย่างหนึ่งก็คือ ใช้เงินสร้างความเป็นผู้นำในเชิงผู้อุปถัมภ์ หรือผู้นำบารมีที่ ส.ส. หรือผู้ได้อุปถัมภ์ให้การยอมรับ ไม่ใช่ผู้นำทางการเมืองที่เป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ในสังคม การยึดถือตัวบุคคลดังกล่าวส่งผลให้ไม่มีการพัฒนาองค์กรไปสู่การแสวงหาวิธีการและหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ที่เหมาะสมเพื่อเป็นกลไกสำคัญขององค์กรพรรคที่จะพัฒนาไปเป็นองค์กรพรรคใหญ่มีสมาชิกเข้าร่วมจากหลากหลายกลุ่ม และสามารถจะร่วมมือทำงานอยู่ภายใต้โครงสร้างองค์กรเดียวกันได้ บริบทภายในองค์กรพรรคซึ่งเป็นผลจากความอ่อนแอที่มาจากปัจจัยภายในของพรรคเอง ส่วนหนึ่งก็เกิดมาจากผลกระทบจากปัจจัยสำคัญภายนอกด้วย คือ ความไม่มีเสถียรภาพของระบบการเมือง การที่ระบบการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปมาระหว่างการเปิดและปิด และ/หรือกึ่งเปิด-กึ่งปิด นักการเมืองและนักธุรกิจที่เข้าร่วมจัดตั้งพรรคการเมือง จึงใช้เวลาที่จำกัดก่อนการเลือกตั้งแต่ละครั้ง เพื่อการรวมพวก และจัดองค์กรพรรคอย่างง่าย ๆ เพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้า คือ การเอาชนะการเลือกตั้งและวิธีที่ดีและเหมาะสมที่จัดการต่อสภาพแวดล้อมดังกล่าว ก็คือ การจ่ายเงิน และการแสวงหาพวกจากหลายฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ จากอดีต ส.ส. และนักธุรกิจ และนักการเมืองในท้องถิ่น ปฏิสัมพันธ์ของปัจจัยภายในและภายนอกพรรคที่ปรากฏอยู่ในช่วงเวลาดังกล่าวจึงทำให้องค์กรพรรคการเมืองไทย กลายเป็นที่รวมของพวกและผลประโยชน์เฉพาะหน้าเป็นหลัก

จากทฤษฎีหลักในการวิเคราะห์ระบบพรรคการเมืองไทยที่กล่าวมาข้างต้นทั้ง 2 ระดับ คำถามสำคัญต่อระบบพรรคการเมืองไทย และเป็น "หัวใจ" ของการศึกษาเรื่อง "ระบบพรรคการเมืองไทย พ.ศ. 2512-2534" ก็คือ "พรรคการเมืองคืออะไร" และคำถามที่สืบเนื่องกันต่อมาก็คือ "มีปัจจัยสำคัญใดบ้างที่ทำให้พรรคการเมืองไทยเป็นเช่นนั้น" คำอธิบายในเชิงทฤษฎี จะพิจารณาในลำดับต่อไป

3. ทฤษฎีหลักที่ 3 : ระบบพรรคการเมืองไทย

มีมติเชิงทฤษฎีพรรคการเมืองที่ "แย้ง" หรือ "ลึกลับ" กันอยู่หลายระดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทฤษฎีพรรคการเมืองไทย ทั้งระหว่างนักวิชาการไทยที่ยึดถือทฤษฎีพรรคการเมืองของตะวันตก หรือพิจารณาพรรคการเมืองไทยในเชิง "ความน่าจะเป็น" (ought to be) หรือการให้ค่าของพรรคการเมือง (normative) โดยยึด "ตัวแบบ" ตามทฤษฎีตะวันตกกับฝ่ายที่พิจารณาพรรคการเมืองจาก "สภาพความเป็นจริง" (empirical)¹⁰ ระหว่างมุมมองของนักวิชาการไทยกับ "สายตา" ของนักการเมืองที่สังกัดอยู่กับพรรคการเมืองต่างๆ และแม้กระทั่งนักวิชาการตะวันตกด้วยกันเองก็มีมุมมองพรรคการเมืองในประเทศตะวันตกหรือพรรคการเมืองในประเทศต่างๆ แตกต่างกันด้วย

ในระดับกว้างที่สุด นักวิชาการตะวันตกฝ่ายหนึ่ง เช่น Plato, Aristotle, Karl Marx, Friedrich Engels และ V.I. Lenin เป็นต้น¹¹ มองว่าพรรคการเมืองเป็นการแยกกันออกระหว่างคนที่เป็นส่วนประกอบต่างๆ (parts) ที่เข้าไปรวมกันอยู่ในสังคมโดยการแบ่งแยกที่เห็นได้ชัดเจนก็คือ ระหว่างกลุ่มผู้ปกครองกับผู้ที่ถูกปกครอง หรือในกลุ่มนักวิชาการที่นิยม "ลัทธิคอมมิวนิสต์" ก็มองว่าเป็นองค์กรของชนชั้น (classes) เพื่อใช้เป็นเครื่องมือต่อสู้ทางชนชั้น (class struggle) โดยต้องมีการจัดองค์กรอย่างเข้มแข็ง มีกำลังคน มีอาวุธ และระเบียบวินัยที่เข้มงวดเพื่อจะเอาชนะชนชั้นอื่น ขณะที่ฝ่ายหนึ่งมีทัศนะที่เปิดกว้างไปในแบบประชาธิปไตยมากกว่า เช่น V.O. Key, J. Jupp, Samuel A. Johnson, Leon D. Epstein และ William Goodman เป็นต้น¹² พิจารณาพรรคการเมืองเป็นที่รวมของปัจเจกบุคคล และกลุ่ม

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 2-3.

¹¹ โปรดดู William Ebenstein, Great Political Thinkers, Third Edition. (New York: Holt, Rinehart and Winston, 1960). อธิบายไว้ในบทที่สองแล้ว.

¹² โปรดดูรายละเอียดในบทที่ 1 และ 2.

ผลประโยชน์ต่างๆ ที่เป็นไปโดยสมัครใจจากการที่มีความคิด ความเชื่อในด้านต่างๆ โดยเฉพาะ-
 อย่างยิ่งในทางการเมืองร่วมกัน และร่วมกันจัดทำหลักการ วินัย และแนวนโยบายพรรคขึ้น
 ซึ่งถือเป็น "โครงร่าง" สำคัญต่อความเป็นกลุ่มก้อนและความมีเอกภาพระหว่างสมาชิกพรรค
 (party memberships) แม้ว่าจะอยู่ภายใต้โครงสร้างขององค์กรพรรคที่มีกลุ่มย่อยหลากหลายกลุ่ม
 (subgroups) ก็ตาม

อย่างไรก็ตาม ในระหว่างนักวิชาการพรรคการเมืองประชาธิปไตยด้วยกันเอง
 ก็มีแนวความคิดเกี่ยวกับพรรคการเมืองในมิติที่แตกต่างกันตามจุดเน้นในการศึกษาของแต่ละคน
 และตามรูปแบบของพรรคการเมืองที่แต่ละคนเน้นศึกษา (unit of analysis) ที่อยู่ภายใต้บริบท
 ของระบบการเมืองและสังคมที่แตกต่างกันด้วย¹³ นักวิชาการตะวันตกส่วนใหญ่พยายามที่จะให้
 คำอธิบายเชิงทฤษฎีที่เป็นทั่วไป (generalization) เกี่ยวกับพรรคการเมือง แต่ก็ยังพิจารณา
 ได้ว่าเป็นการให้คุณค่า (value) โดย "สายตา" ของนักวิชาการตะวันตกซึ่งมองพรรคการเมือง
 ภายใต้ระบบการเมืองที่เปิดกว้าง มีความเป็นประชาธิปไตยสูง และบริบทของสังคมพหุนิยมด้วย
 เช่นที่ Goodman อธิบายว่า พรรคการเมืองเป็นการรวมกันโดยสมัครใจ มีการจัดองค์กรผสมผสาน
 ด้านวินัยและความจงรักภักดีระหว่างสมาชิกเข้าด้วยกัน และมีองค์กรแยกย่อยอยู่ในทุกระดับของสังคม
 โดยแต่ละองค์กรก็จะมีหน้าที่สำคัญในการรณรงค์หาเสียงเพื่อเอาชนะการเลือกตั้ง โครงสร้างของ
 พรรคการเมืองจึงสะท้อนออกมาในลักษณะ "พหุนิยม" (pluralism) และโดยธรรมชาตินั้น
 พรรคการเมืองยังเป็นองค์กรของผู้รักชาติ อาศัยลัทธิชาตินิยม (nationalism) เข้าไปมีอำนาจ
 ทางการเมืองด้วย เป็นต้น¹⁴ ขณะที่นักวิชาการตะวันตกบางคน เช่น Kay Lawson เป็นต้น¹⁵
 แม้จะยอมรับว่านิยามที่มีความเป็นทั่วไปมากที่สุดเป็นนิยามที่มีประโยชน์ที่สุดต่อการนำมาศึกษาและ

¹³ กนก วงษ์ตระหง่าน, พรรคการเมืองไทย, หน้า 9-34. กนก แยกความหมายของ
 พรรคการเมืองประชาธิปไตยตะวันตกออกเป็น 2 มิติคือ มิติในเชิงทฤษฎี (theoretical
 aspect) กับมิติในเชิงรอบด้าน (omni-dimensional aspect).

¹⁴ Goodman, The Two-Party System in The United States, pp.3-6.

¹⁵ Lawson, The Comparative Study of Political Parties, pp.1-4.

อธิบายพรรคการเมือง แต่ก็ยอมรับในเวลาเดียวกันว่ามีพรรคการเมืองที่มีรูปแบบเฉพาะอยู่หลายร้อยรูปแบบปรากฏอยู่ภายใต้ระบบการเมืองและบริบททางสังคมที่แตกต่างในโลกกว่าหนึ่งร้อยสังคม

นักวิชาการไทยรุ่นแรก เช่น หลวงวิจิตรวาทการ และหยุด แสงอุทัย เป็นต้น¹⁶ อาจให้คุณค่ากับ "สิ่งที่ควรจะเป็น" สำหรับพรรคการเมืองไทยค่อนข้างมาก เนื่องจากบริบทของระบบการเมืองและสังคมที่จำกัดและมี "ทัศนะในแง่ลบ" ต่อพรรคการเมืองในขณะนั้น และเนื่องจากนักวิชาการในยุคบุกเบิกในการศึกษาพรรคการเมือง ต้องการผลักดันให้ระบบการเมืองและสังคมไทย เปิดกว้างยอมรับการมีพรรคการเมืองด้วย ซึ่งไม่ได้แตกต่างจากผู้ที่ได้ศึกษาพรรคการเมืองไทยในยุคต่อๆ มาหลายคน เช่น ทวีศักดิ์ พันธุ์สระ และวิมา เรื่องสกุล เป็นต้น¹⁷ ที่มองพรรคการเมืองไทย ด้วยคุณค่าในสิ่งที่ควรจะเป็น โดยไม่ได้เน้นพิจารณาในสภาพที่เป็นจริงมากนัก ส่วนนักวิชาการไทยที่ได้ศึกษาพรรคการเมืองในระยะต่อมาหลายคน เช่น ชัยอนันต์ สมุทวิณิช กระทบล ทองธรรมชาติ และพลศักดิ์ จิระไกรศิริ เป็นต้น¹⁸ ได้พยายามมองพรรคการเมืองในแง่ของความเป็นจริงมากขึ้นว่า พรรคการเมืองไทยยังอยู่ในขั้นของการแตกแยกเป็นพวกหรือฝักฝ่าย (factionalism) เท่านั้น เพราะรูปแบบการรวมกลุ่มจากพื้นฐานของความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์เป็นด้านหลักและแตกต่างไปจากรูปแบบการรวมตัวของพรรคการเมืองตะวันตกอย่างมาก

ส่วนใน "สายตา" ของ "นักการเมือง" ไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่มิบทบาททางการเมืองในระดับต่างๆ มานาน ตั้งแต่การเป็น ส.ส.ในสภา และเป็นรัฐมนตรีในคณะรัฐบาล ก็มีความแตกต่างกันอยู่ค่อนข้างมากในความคิดเห็นเกี่ยวกับพรรคการเมืองไทยที่ตนสังกัดอยู่ หรือ เคยดำรงตำแหน่งสำคัญในพรรคมาก่อน หรือมุมมองที่มีต่อพรรคการเมืองอื่น ซึ่งอาจแยกเป็นทัศนะ

¹⁶โปรดดูรายละเอียดในบทที่ 2.

¹⁷โปรดดูงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในบทที่ 2. ทวีศักดิ์ พันธุ์สระ ศึกษาพรรคกิจสังคมตั้งแต่ช่วงแรกที่ก่อตั้งจนถึงช่วงปี พ.ศ. 2526 ก่อนที่พรรคนี้จะแตกแยกครั้งใหญ่ในอีก 3 ปีต่อมา ทวีศักดิ์สรุปว่า พรรคกิจสังคมกำลังอยู่ในขั้นของการพัฒนาสถาบันพรรคการเมือง ขณะที่วิมา เรื่องสกุล ศึกษาพรรคชาติไทย และก็มองว่าพรรคนี้กำลังจะพัฒนาไปสู่การสร้างสถาบันพรรคเช่นเดียวกัน.

¹⁸โปรดดูบทที่ 2.

ที่กว้างๆ ได้ 3 มุมมอง คือมุมมองแรก มองว่าพรรคการเมืองไทยกำลังพัฒนาไปสู่ขั้นของการเป็นสถาบันพรรคจากความกลมเกลียวของสมาชิกที่เป็นอยู่¹⁰ โดยขณะนี้บางพรรค "มีความเป็นพรรค" มากแล้ว จากการปรับเปลี่ยนนโยบายอยู่เสมอ และปัจจัยทางด้านอุดมการณ์ของพรรคด้วย²⁰ ทิศนะที่สอง มองว่าพรรคการเมืองไทยยังไม่มีสภาพของ "ความเป็นพรรค" มากนัก รวมทั้งยังไม่มีความเป็นสถาบันการเมืองด้วย แม้กระทั่งพรรคประชาธิปัตย์เอง ยังไม่มีความต่อเนื่องในการแสดงบทบาททางการเมือง อุดมการณ์ "เลือนลอย" ไม่จริงจัง และที่สำคัญคือขาดฐานสนับสนุนที่แท้จริงจากประชาชน (grass roots)²¹ และอีกมุมมองหนึ่ง เห็นว่าพรรคการเมืองไทยเป็นเพียง "พวก" หรือ "มุ้งๆ หนึ่ง"²² หรือเป็น "พรรคบุคคล" เท่านั้น²³ จากมุมมองทั้งสามด้านดังกล่าว ของนักการเมืองไทย ความแตกต่างของทิศนะต่อพรรคการเมืองไทยอาจมีสาเหตุจากการให้คุณค่าของนักการเมืองแต่ละคน การมีประสบการณ์ทางการเมืองของแต่ละคน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประสบการณ์ในการสังกัดพรรคการเมืองที่ต่างกััน และรวมพื้นฐานความรู้ทางด้านการเมืองและด้านอื่นๆ ของแต่ละคนด้วย

อย่างไรก็ตาม นักการเมืองไทยส่วนหนึ่งก็มีทิศนะร่วมกันบางอย่าง ซึ่งค่อนข้างจะสามารถสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงที่ปรากฏอยู่ของพรรคการเมืองไทย และรวมทั้งสอดคล้องกับนักวิชาการไทยฝ่ายที่มองพรรคการเมืองในแง่ของความเป็นจริงด้วย นั่นคือ ทิศนะที่ว่า

¹⁰ นายดุสิต โสภิตชา, ส.ส.พรรคกิจสังคม, สัมภาษณ์ 23 มกราคม 2538.

²⁰ นายเจริญ คันธวงศ์, รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ พรรคประชาธิปัตย์, สัมภาษณ์ 17 เมษายน 2538.

²¹ นายพิชัย รัตตกุล, อดีตหัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์, สัมภาษณ์ 16 กุมภาพันธ์ 2538. และนายปรีชา สุวรรณทัต, สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรพรรคประชาธิปัตย์, สัมภาษณ์ 15 มีนาคม 2538.

²² นายเด่น โต้ะมีนา, อดีตรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย พรรคความหวังใหม่, สัมภาษณ์ 19 มกราคม 2538.

²³ น.ต. ประสงค์ สุ่นศิริ, อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ พรรคพลังธรรม, สัมภาษณ์ 10 มีนาคม 2538.

พรรคการเมืองไทยเป็นพรรคเฉพาะกิจ พรรคบุคคล บังคับสำคัญของพรรคยังขึ้นอยู่กับผู้นำพรรค พรรคพวก หรือผู้ที่ใกล้ชิดสนิทสนมรู้จักและเคารพนับถือกันเป็นการส่วนตัว และบงการด้านการเงินที่มี ผลต่อการได้รับชัยชนะในการเลือกตั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ.2512 เป็นต้นมา จนพรรคเกือบทั้งหมดกลายเป็นพรรค (อำนาจ) เงินมากกว่าพรรค (อำนาจ) โดยพรรค²⁴

ในสหรัฐอเมริกา พรรคการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งพรรคเดโมแครทเริ่มต้น ก่อรูปร่างขึ้นมาจากผู้นำทางการเมืองคนสำคัญในยุคของการก่อตั้งประกาศที่มีแนวความคิดเห็นใน เรื่องการเมืองการปกครอง สารที่จะกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ และแนวทางการส่งเสริมความ เจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจของประเทศที่แตกต่างกัน จนทำให้มีการแบ่งพวกหรือฝักฝ่าย (factions) ขึ้น และต่างฝ่ายต่างก็ออกไปรณรงค์แสวงหาการสนับสนุนจากประชาชนในท้องถิ่น และในรัฐต่างๆ ทั้งด้วยวิธีการปราศรัยในที่ประชุมของมวลชนและการเขียนบทความ เสนอความคิดเห็นผ่านทางหนังสือพิมพ์ จนสังคมอเมริกาค่อยๆ แยกออกเป็นสองส่วนใหญ่ๆ ตามแนว ความคิดเห็นที่เป็นไปในแนวเดียวกันหรือสอดคล้องกับผู้นำสภาแต่ละคนแต่ละพวก และยังได้ร่วมกัน สนับสนุนผู้นำทางการเมืองของฝ่ายตนให้สามารถชนะการเลือกตั้งที่มีขึ้นในแต่ละครั้งด้วย บังคับ ทางด้านผู้นำ ความคิดเห็น ตลอดจนนโยบายของผู้นำและกลุ่มผู้นำที่มีต่อประเด็นสำคัญทาง การเมือง (political issues) และประเด็นสำคัญอื่นๆ ที่ปรากฏขึ้นในสังคม และอีกด้านหนึ่ง คือระบบการเมืองและสังคมที่เปิดกว้าง รวมทั้งการขยายการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ตลอดจนความต่อเนื่องของพรรคการเมืองจากระบบการเมืองที่มีการสร้างให้เป็นประชาธิปไตยอยู่ อย่างสม่ำเสมอ ล้วนเป็นส่วนสำคัญต่อการก่อตั้งพรรคและการพัฒนาสถาบันพรรคเดโมแครทในเวลา ต่อมา นอกเหนือจากความสำคัญของเงินที่จำเป็นต้องใช้จ่ายอย่างมหาศาลในการรณรงค์ทาง การเมืองในแต่ละครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง พรรคคริสเตียนเดโมแครท

²⁴บางคนอาจให้จุดเน้นในบางปัจจัยน้อยกว่าบางปัจจัย เช่น ให้ความสำคัญกับหัวหน้าพรรค มากกว่าเรื่องเงิน เป็นต้น แต่ทุกคนก็ยอมรับว่า หัวหน้าพรรค การแสวงหาสมาชิกที่มีแนวทางร่วมกัน และปัจจัยทางการเงินเป็นปัจจัยร่วมของพรรค ส่วนทัศนะที่ต่างกันออกไปมีหลายอย่างเช่น บางคน มองถึงความสำคัญของนโยบายและอุดมการณ์ เป็นต้น.

ในเยอรมันก็ก่อเกิดขึ้นจากปัจจัยทางด้านผู้นำ แนวความคิด อุดมการณ์ ตลอดจนแนวนโยบาย ทางด้านต่างๆ ที่คล้ายคลึงกันของผู้นำ และกลุ่มผู้นำ ตลอดจนประชาชนกลุ่มต่างๆ ในหลายภูมิภาค ของประเทศด้วย แต่เนื่องจากสังคมเยอรมันเคยผ่านประสบการณ์ของความแตกแยกอย่างรุนแรง ภายในประเทศจาก "ความเข้มข้น" ทางด้านอุดมการณ์ที่แตกต่างกันหลากหลาย การก่อตั้งพรรค คริสเตียนเดโมแครทในช่วงปลายสงครามโลกครั้งที่สองจึงเป็นการร่วมสร้างอุดมการณ์และแนวนโยบายสายกลาง (moderate) ของบรรดานักการเมือง กลุ่มผลประโยชน์ และกลุ่มคนใน ภูมิภาคต่างๆ นั่นคือหลักการกว้างๆ เกี่ยวกับ "ประชาธิปไตยคริสต์" ความเห็นชอบร่วมกันในการ ต่อต้านลัทธินาซี (Nazism) และลัทธิคอมมิวนิสต์ (Communism)

พรรคเดโมแครทและพรรคคริสเตียนเดโมแครท คล้ายคลึงกันในด้านปัจจัยสำคัญ ของการก่อตั้งพรรค คือผู้นำหรือนักการเมืองในสภา แนวความคิดและแนวนโยบายที่คล้ายคลึงกันของ กลุ่มผู้นำและการแสวงหาสมาชิก หรือกลุ่มผู้สนับสนุนจากนอกสภา และปัจจัยทางด้านระบบการเมือง ที่เปิดกว้างและเป็นประชาธิปไตย ความแตกต่างของทั้งสองพรรคเป็นปัจจัยทางด้านอุดมการณ์ เพราะพรรคเดโมแครทไม่ได้มีแนวอุดมการณ์ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ชัดเจน ขณะที่พรรคคริสเตียน เดโมแครทได้พยายาม "กลั่นกรอง" อุดมการณ์ใหม่ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่เปลี่ยนแปลงออกมาเป็นแนวทางสำคัญของพรรค แม้ว่าอาจจะไม่สุดขั้ว (extremist ideology) เหมือนในยุคก่อน ข้อแตกต่างอีกด้านหนึ่งคือ พรรคเดโมแครทจัด โครงสร้างขององค์กร กระจายอำนาจไปสู่ระดับท้องถิ่นมาก ขณะที่พรรคคริสเตียนเดโมแครท ให้ความสำคัญกับองค์กรพรรคระดับภูมิภาคหรือระดับรัฐ แต่ที่ทั้งสองพรรคมีความคล้ายคลึงกันมาก ในด้านการจัดองค์กรก็คือการเปิดกว้างรับการมีส่วนร่วมของประชาชนและกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ในองค์กรพรรค จนทั้งสองพรรคกลายเป็นพรรคในรูปแบบ "พรรคที่รวมกลุ่ม ผลประโยชน์" หรือ "พรรครวมมิตร" (catch-all parties) มุ่งทำงานสนองตอบความต้องการ ของประชาชนและกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ให้ได้มากที่สุด

พรรคการเมืองไทยในช่วงปี พ.ศ. 2512-2534 ก่อเกิดขึ้นจากปัจจัยทางด้านผู้นำ และกลุ่มคนที่ให้การสนับสนุนผู้นำจำนวนหนึ่งที่รู้จักกันเป็นการส่วนตัวในทางใดทางหนึ่ง โดยเฉพาะ- อย่างยิ่ง การรู้จักและให้การเคารพนับถือผู้นำคนใดคนหนึ่งหรือหลายคนที่เข้าร่วมก่อตั้งพรรค เหตุนี้ จึงถือว่า ผู้ที่เข้าร่วมก่อตั้งพรรคและให้การสนับสนุนผู้นำเป็นคน "พวกเดียวกัน" เพราะการรู้จักกัน

มีความไว้วางใจต่อกัน จนทำให้สามารถรวมกลุ่มกันได้ง่ายต่างจาก "คนพวกอื่น" ที่ไม่มีความรู้จักกัน ไม่สนิทคุ้นเคยหรือไม่เกิดความไว้วางใจต่อกัน ทำให้เกิดปัญหาต่อการ "เข้าพวก" และไม่อาจจะรวมกลุ่มกันได้ พวกที่เข้าร่วมก่อตั้งพรรคอาจมาจากหลาย "สาย" กล่าวคือมาจากการ "ดึงพวก" ของผู้นำแต่ละคนที่เข้าร่วมก่อตั้งพรรคตั้งแต่ครั้งแรก และทำการ "ดึงพวก" ต่อมาในทุกโอกาสที่สามารถทำได้ โดยส่วนใหญ่จะเริ่มต้น "ดึงพวก" จากผู้ที่รู้จักกันเป็นการส่วนตัว "เคยเห็นหน้าค่าตา" กันอยู่เสมอ เช่น คนในครอบครัว ญาติพี่น้อง เพื่อนร่วมอาชีพ ร่วมสมาคม ลูกน้อง บริวาร เพื่อนของเพื่อน และญาติต่างๆ เป็นต้น ส่วนในบางกรณีอาจมีการ "ดึงพวก" จากผู้ที่ไม่เคยรู้จักกันมาก่อน แต่ผู้ที่ทำการ "ดึงพวก" หรือชักจูงบุคคลที่ไม่รู้จักเข้ามาร่วมมักเป็นผู้นำคนสำคัญในพรรค และพรรคดังกล่าวต้องเป็นพรรคที่มี "ชื่อเสียง" ดี และผู้ที่ถูกเชิญให้เข้าร่วมก็ต้องการจะเข้าร่วมด้วย ผู้ที่ถูกชักจูงเข้าร่วมส่วนใหญ่มักจะเป็นผู้มีชื่อเสียง มีความสามารถในด้านใดด้านหนึ่ง หรือมี "ศักยภาพ" ที่จะสามารถเอาชนะการเลือกตั้งได้ เช่น นักธุรกิจ อดีต ส.ส. และผู้มีชื่อเสียงในท้องถิ่นต่างๆ เป็นต้น²⁵ เหตุนี้ พรรคที่ก่อตั้งขึ้นจึงประกอบด้วยผู้นำกลุ่มหนึ่ง โดยมีผู้นำคนสำคัญที่ได้รับการยอมรับมากที่สุดคนหนึ่งถูกแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรค ซึ่งจะกลายเป็นส่วนประกอบสำคัญของพรรคในเวลาต่อมา อีกส่วนหนึ่งก็คือ พวกซึ่งมักจะมียุวกว่าหนึ่งพวก เนื่องจากมีการชักจูงผู้คนที่รู้จักและไม่รู้จักกันเข้าร่วมจากหลายทาง หลายอาชีพ และจากหลายพื้นฐานสังคม โดยความผูกพันระหว่างพวกที่ถูกชักจูงเข้ามา "รวมพวก" โดยผู้นำผู้ร่วมก่อตั้งพรรคอาจไม่สนิทสนมแน่นแฟ้นเหมือนกับพวกกลุ่มแรก หรือบรรดาผู้นำผู้ก่อตั้งพรรค แต่ทุกคนสามารถจะรวมกันได้จากเหตุผลที่ทุกคนรู้จักกับผู้นำผู้ก่อตั้งพรรค บางคนอาจรู้จักกับหัวหน้าพรรค หรืออาจไม่รู้จักมาก่อนแต่มีความเคารพ ศรัทธาในตัวผู้ที่ได้รับการยกย่องให้เป็นหัวหน้าพรรค เนื่องจากเป็นผู้มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป

²⁵ นายพิชัย รัตตกุล สมัยที่ดำรงตำแหน่งสำคัญในพรรคประชาธิปัตย์ ได้เป็นผู้ชักจูง นายสุภชัย พานิชภักดิ์ นายประจวบ ไชยสาส์น และ ร.ต.อ.เฉลิม อยู่บำรุง เป็นต้น ให้เข้าร่วมในพรรคประชาธิปัตย์. นายพิชัย รัตตกุล, อดีตหัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์, สัมภาษณ์ 16 กุมภาพันธ์ 2538.

ตามรูปแบบของการริเริ่มก่อตั้งพรรคดังกล่าว ความคิดเห็น แนวทางทางการเมือง
 แนวนโยบาย ตลอดจนอุดมการณ์ และประเด็นปัญหาสำคัญทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง
 จึงไม่ได้เป็นปัจจัยสำคัญของการรวมตัวก่อตั้งพรรค แม้ว่าผู้ที่ริเริ่มก่อตั้งพรรคจะได้พูดกันถึงประเด็น
 ปัญหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมมาก่อนจะตกลงร่วมกันก่อตั้งพรรคก็ตาม ทั้งในกรณีพรรค
 ประชาธิปัตย์ กิจสังคม และชาติไทย เพราะความคิดเห็นที่คล้ายคลึงกันในเรื่องเศรษฐกิจ สังคม
 และการเมือง อาจมีอยู่ในระดับหนึ่ง แต่ไม่ได้มีความลึกซึ้งมากนัก ในระหว่างกลุ่มผู้ริเริ่มก่อตั้ง
 พรรคสองคนหรือสามคน ส่วนพวกที่ถูกดึงเข้าร่วมในเวลาต่อมา มักไม่ได้คำนึงถึงประเด็นดังกล่าว
 มากนัก หรือไม่ได้เอาใจใส่จริงจังในประเด็นดังกล่าว ความสำคัญของตัวบุคคลหรือผู้นำพรรคจึง
 เป็นปัจจัยที่สำคัญและจริงจังต่อการชักจูงผู้คนให้เข้าร่วมกับพรรค ทั้งจากชื่อเสียงของผู้นำและจาก
 การที่ถูกชักจูงก็มีความต้องการจะเข้าร่วมกับพรรคดังกล่าวอยู่แล้ว

ผู้นำพรรค (party leaders) ซึ่งได้แก่กลุ่มผู้ริเริ่มก่อตั้งพรรค โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
 คือ "หัวหน้าพรรค" ซึ่งเป็นตำแหน่งสำคัญสูงสุดของพรรคการเมืองไทย ส่วนใหญ่จะเป็นนักการเมือง
 เคยมีบทบาททางการเมืองในสภามาก่อน ทั้งที่เคยเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ส.ส.) สมาชิก
 วุฒิสภา (ส.ว.) และอดีตรัฐมนตรีในคณะรัฐมนตรี และรวมทั้งอดีตนายกรัฐมนตรีด้วย เหตุผลนี้
 ทำให้พรรคการเมืองไทยถูกมองว่าเป็น "พรรคสภา" และ "พรรคส่วนบุคคล" เพราะเริ่มต้น
 มาจากนักการเมืองคนสำคัญคนใดคนหนึ่งหรือกลุ่มหนึ่ง แล้วจึงออกมา "ขยายพวก" หรือหาผู้
 สนับสนุนเพื่อการก่อตั้งพรรคในภายหลัง ผู้นำพรรคจึงเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงในทางการเมือง มีประสบการณ์
 ในทางการเมือง ทำให้ผู้ที่รู้จักและเคารพศรัทธาให้การยอมรับในระดับหนึ่ง จนสามารถทำให้
 รวบรวมผู้คนและทำการ "รวมพวก" ก่อตั้งพรรคได้ ความสำเร็จในการ "ขยายพวก" และ
 ขยายพรรคออกไป รวมทั้งทำให้พรรค "พวก" หลายพวกสามารถอยู่ร่วมกันโดยไม่แตกแยกหรือ
 "แยกพวก" ออกจากพรรคมีส่วนสำคัญอย่างมากต่อการแสดงบทบาทและความสามารถของผู้นำ
 พรรค กล่าวคือ นอกจากจะมีประสบการณ์ทางการเมืองแล้ว การที่พวกต่างๆ จะให้การยอมรับ
 มากขึ้นคุณสมบัติส่วนตัวในด้านอื่นๆ ของผู้นำก็มีความสำคัญอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ ความรู้
 ความสามารถในด้านต่างๆ การเป็นผู้มีจิตใจกว้างขวาง เป็นมิตรกับทุกคน มีฐานะเศรษฐกิจดี
 มั่งคั่ง ร่ำรวย สามารถให้ความช่วยเหลือผู้ที่เข้าร่วมในพรรคได้อย่างกว้างขวางทั้งในเรื่องทาง

การเมือง เรื่องส่วนตัว และรวมทั้งเรื่องการเงิน เป็นผู้ที่มี "ใจนักเลง" กล้าได้กล้าเสีย หรือพร้อมที่จะให้การช่วยเหลือ "พวกเดียวกัน" ในทุกเรื่องและทุกรูปแบบ บางครั้งผู้นำพรรคอาจช่วยเหลือพวกในพรรคทางการเงินได้จำกัด เนื่องจากไม่ใช่ผู้มีฐานะร่ำรวยมากนัก แต่ผู้นำอาจมีความสำคัญต่อการที่พวกในพรรคจะได้รับการเลือกตั้งโดยความสามารถของผู้นำ และจากบารมีทางการเมือง รวมทั้งความนิยมของประชาชนที่มีต่อผู้นำดังกล่าว ซึ่งอาจถือเป็นความช่วยเหลือทางการเมืองในอีกทางหนึ่ง เหตุนี้ ความสามารถและความสำคัญของผู้นำดังกล่าวจึงมีสาระของ "ผลประโยชน์ร่วม" ผสมอยู่ด้วย กล่าวคือ ผู้นำจะได้รับประโยชน์จากการที่มีกลุ่มผู้สนับสนุนจนอาจทำให้พรรคเติบโต มี ส.ส. จำนวนมาก ขณะที่พวกที่เข้าร่วมก็ได้รับประโยชน์จากความช่วยเหลือของผู้นำในด้านต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความช่วยเหลือทางการเมือง และทางการเงิน

"ผลประโยชน์" จึงนับเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งของการรวมตัวก่อตั้งพรรค โดยเบื้องต้นนั้น ผู้ร่วมก่อตั้งพรรคจะมีเป้าหมายที่ถือว่าเป็นผลประโยชน์ร่วมกัน คือการมุ่งเข้าไปร่วมจัดตั้งรัฐบาลได้รับตำแหน่งทางการเมือง โดยการเข้ารับตำแหน่งทางการเมือง ในแง่หนึ่งอาจจะเป็นโอกาสที่จะได้นำแนวความคิดและนโยบายที่กำหนดไว้ไปปฏิบัติได้ แต่ในอีกแง่หนึ่ง ก็นับเป็นผลประโยชน์โดยตรงต่อผู้ก่อตั้งพรรคในการที่จะได้เป็น "รัฐมนตรี" ซึ่งถือว่าเป็นตำแหน่งที่มีเกียรติ มีสถานภาพสูงในสังคม เป็นหน้าตาหรือศักดิ์ศรีต่อตนเองและวงศ์ตระกูล เหตุนี้ จึงมักปรากฏว่าผู้ก่อตั้งพรรคแต่ละพรรคจะได้รับโอกาสดังกล่าวเป็นกลุ่มแรกเสมอ เมื่อพรรคได้เข้าร่วมจัดตั้งรัฐบาล ส่วนพวกที่เข้าร่วมก่อตั้งพรรคและพวกที่เข้าร่วมในภายหลัง ก็มีความคาดหวังในผลประโยชน์ทางการเมืองดังกล่าวด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นับตั้งแต่การจัดตั้งรัฐบาลหลังการเลือกตั้ง พ.ศ. 2518 เป็นต้นมา ที่มีการนำเอาระบบโควตา (quota) หรือการจัดสรรตำแหน่งในคณะรัฐบาลให้กับพรรคต่างๆ ตามจำนวนของ ส.ส. และพรรคส่วนใหญ่ก็จัดสรรตำแหน่งให้กับ ส.ส. ของพรรคตามพวกหรือ "ฝักฝ่าย" (factions) ที่เกาะกลุ่มกันอยู่ภายในพรรคด้วย²⁶ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

²⁶โปรดดู "นายอำนาจ", นามแฝง, แผนคว่ำศึกกตฤทธิ 2518, อ่างแล้ว. และนายเด่น วัตะมีนา, อดีตรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย พรรคความหวังใหม่, สัมภาษณ์ 19 มกราคม 2538.

พวกตามผู้นำที่เกิดขึ้นหลายพวกในพรรคใหญ่ที่มี ส.ส.จำนวนมาก การดึงพวกของผู้นำพรรคการเมือง ส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพรรคใหญ่หรือพรรคที่มีนักธุรกิจเข้าร่วมก่อตั้งจำนวนมาก ทำให้พรรค มี "เงินทุน" ใช้จ่ายในการหาเสียงจำนวนมาก มักจะชักจูงหรือแม้กระทั่ง "ซื้อตัว" อดีต ส.ส. และนักการเมือง เข้าร่วมในพรรคเพื่อโอกาสที่จะมี ส.ส.จำนวนมากภายหลังการเลือกตั้ง โดยมี "ข้อตกลง" หรือ "คำสัญญา" ที่จะให้ผลประโยชน์ทางการเมืองและผลประโยชน์ทางด้านอื่นตอบแทน แก่ผู้ที่เข้าร่วม พวกภายในพรรคทั้งพวกเก่าและพวกใหม่จึงต่างก็มีผลประโยชน์ร่วมกัน คือการได้รับ ตำแหน่งทางการเมืองและผลประโยชน์อื่นที่อาจเกิดขึ้นจากการมีอำนาจทางการเมือง และแน่นอนว่า ผลประโยชน์ร่วมดังกล่าวก็มีนัยของความขัดแย้งทางด้านผลประโยชน์ระหว่างพวกรวมอยู่ด้วย เพราะ ผลประโยชน์มีอยู่จำกัด ขณะที่พรรคมี ส.ส.อยู่หลายพวก และยังคงแบ่งปันผลประโยชน์ทางการเมือง กับพรรคอื่นที่เข้าร่วมจัดตั้งรัฐบาลด้วย "ข้อขัดแย้ง" ทางด้านผลประโยชน์ที่กล่าวถึงนี้ ผู้นำพรรคที่มี บารมีทางการเมืองสูง และได้รับการยอมรับจากพวกหรือผู้นำของพวกต่างๆ อาจสามารถทำการจัด แบ่งผลประโยชน์ให้ทุกพวกพอใจได้ หรืออาจแก้ปัญหาด้วยการที่หัวหน้าพรรคเข้าดำรงตำแหน่งที่เป็น ปัญหาข้อขัดแย้งเอง ทำให้ไม่มีพวกใดได้ประโยชน์มากกว่าอีกพวกหนึ่ง แต่ทุกพวกยอมเสียประโยชน์ ให้กับหัวหน้าพรรคหรือผู้นำพรรค แม้โดยความไม่เต็มใจหรือไม่พอใจ

การก่อตั้งพรรคการเมืองไทย ตั้งแต่ปี พ.ศ.2512 เป็นต้นมา "เงิน" ได้เข้ามา เป็นปัจจัยสำคัญเกี่ยวข้องเพิ่มขึ้นเสมอ ทั้งความสำคัญในด้านผลประโยชน์ร่วมของบรรดาพวก ภายในพรรคและความสำคัญในแง่ผลสำเร็จในการเลือกตั้งที่เป็นกลไกสำคัญต่อการเติบโตของ พรรคการเมืองไทย หรือพรรคการเมืองประชาธิปไตย ในแง่ของการเลือกตั้ง นับตั้งแต่มีการใช้ เงินซื้อสิ่งของต่างๆ เช่น ปลาทุ เป็นต้น การใช้เงินซื้ออาหารจัดเลี้ยงประชาชนและ "หวัคะแนน" การใช้เงินซื้อเสียงโดยตรงและเพื่อการจัดจ้าง "หวัคะแนน" เริ่มมีบทบาทและความสำคัญมากขึ้น ทั้งต่อนักการเมืองแต่ละคน ต่อพวก และต่อพรรคการเมืองที่จัดตั้งขึ้น เงินจึงเป็นปัจจัยชี้ขาด อย่างหนึ่งต่อชัยชนะหรือความพ่ายแพ้ของผู้สมัครรับเลือกตั้ง มีนักการเมืองจำนวนน้อยที่มีฐานะ มั่งคั่งร่ำรวย หรือเป็นนักธุรกิจที่สามารถแสวงหาเงินจำนวนมากไปใช้จ่ายในการรณรงค์หาเสียง เลือกตั้งได้เอง และอาจสามารถให้การช่วยเหลือผู้สมัครในพรรคเดียวกัน หรือที่ลงสมัครในเขต เดียวกัน หรือแม้ว่าจะอยู่คนละเขตคนละพรรคแต่รู้จักเป็น "พวก" เดียวกันได้ การช่วยเหลือ ดังกล่าวจะทำให้การเป็น "พวก" มีความใกล้ชิดสนิทสนมมากขึ้น จนอาจกลายเป็นกลุ่มที่มีผลประโยชน์

ร่วมกัน ช่วยเหลือพึ่งพากันในเวลาต่อมา ส่วนผู้สมัครที่ไม่สามารถหาเงินมาใช้จ่ายในการเลือกตั้ง ได้มากพอก็ต้องหวังพึ่งพาความช่วยเหลือจากผู้นำพรรค²⁷ หรืออาจต้องยอมเข้าไปอยู่ใต้การอุปถัมภ์ของนักธุรกิจคนสำคัญหรือผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นบางคนเพื่อหวังผลในการเอาชนะการเลือกตั้ง และทำการตอบแทนบุญคุณ "เจ้าของเงิน" ภายหลังได้รับการเลือกตั้งเป็น ส.ส.แล้ว พรรคที่มีทรัพยากรทางการเงินพร้อม เนื่องจากผู้ก่อตั้งพรรคและผู้นำพรรคมีฐานะทางการเงินดี ในช่วงปี พ.ศ.2512-2537 ได้แก่พรรคใหญ่ 3 พรรค คือ ประชาธิปัตย์ ชาติไทย และกิจสังคม หรือผู้นำพรรคมี "พรรคพวก" ในวงการธุรกิจการค้ามาก และสามารถแสวงหาความช่วยเหลือได้มาก พรรคก็สามารถช่วยเหลือผู้สมัครในนามพรรคได้อย่างกว้างขวาง และมีโอกาสที่จะได้ ส.ส.จำนวนมากด้วยการช่วยเหลือในลักษณะดังกล่าว เป็นการสร้างความสัมพันธ์ในเชิงอุปถัมภ์ระหว่างกันขึ้นด้วย เช่นเดียวกัน "บุญคุณ" ที่อีกฝ่ายหนึ่งจะต้องทำการตอบแทนก็จะเกิดเป็นชั้นๆ ลดหลั่นกันลงไปตามลำดับความช่วยเหลือ กล่าวคือ ในระดับของผู้นำพรรคกับนักธุรกิจหรือผู้บริจาคเงินให้กับพรรค ในระดับผู้นำพรรคกับ ส.ส.หรือผู้สมัครในนามพรรค และระดับ ส.ส.กับหัวหน้าและประชาชนในเขตเลือกตั้ง "พวก" ที่เกิดจากเงื่อนไขความจำเป็นต้องใช้จ่ายเงินจำนวนมากในการเลือกตั้ง จึงอาจแยกได้เป็น 2 รูปแบบใหญ่ๆ ตามลักษณะของการช่วยเหลือพึ่งพากัน คือพวกอิสระมีอำนาจต่อรองในพรรคมาก กับพวกพึ่งพรรคซึ่งอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของผู้นำพรรคคนใดคนหนึ่ง ประเภทแรกเป็นพวกที่ใช้เงินและอิทธิพลของพวกในท้องถิ่นเอาชนะการเลือกตั้ง และเข้าร่วมในพรรคโดยมีการ "เจรจาต่อรอง" ในเรื่องผลประโยชน์ทางการเมืองและผลประโยชน์อื่นมาก่อน ประเภทนี้ก็อาจแยกย่อยลงไปได้อีก 2 รูปแบบ คือพวกที่เป็นนักธุรกิจ ผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นที่ลงสมัครรับเลือกตั้งเอง หรือไม่ก็ส่งญาติพี่น้องลงสมัครรับเลือกตั้งกับพวกที่ลงสมัครรับเลือกตั้งโดยตกอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์

²⁷ผู้ศึกษาเคยลงสมัครรับเลือกตั้งในการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ.2531 และได้มีโอกาสสังเกตการณ์ในพรรคการเมืองบางพรรค พบว่า หลังการประกาศยุบสภาจะมี "นักการเมือง" มากหน้าหลายตาจากเกือบทุกพรรคการเมืองที่มีชื่ออยู่ในขณะนั้นได้ "วิ่งเต้น" เข้าเจรจาท่อนกับบรรดาผู้นำพรรคการเมืองในเรื่องการเข้าสังกัดพรรค นักการเมืองที่มีชื่อเสียงบางคนจะวิ่งเต้นเจรจากับผู้นำของหลายพรรคก่อนจะตัดสินใจลงสมัครในพรรคใดพรรคหนึ่งก่อนใกล้สิ้นสัปดาห์รับสมัคร.

ของนักธุรกิจและผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นโดยไม่ได้มีความสัมพันธ์ทางด้านธุรกิจ และการเป็นเครือญาติระหว่างกัน ส่วนประเภทที่พึ่งพาผู้นำพรรคก็อาจมีอยู่ 2 ระดับคือ เป็นอดีต ส.ส.ถูกซื้อตัว หรือทำการดึงตัวมาเข้าพรรคกับผู้สมัครที่พรรคคัดเลือกส่งสมัคร และให้เงินช่วยเหลือในการหาเสียง ผลประโยชน์ตอบแทนระหว่าง 2 ฝ่ายก็คือ ผู้นำพรรคได้รับความจงรักภักดี มี ส.ส.ภายใต้การอุปถัมภ์เพิ่มขึ้น พรรคเติบโตขึ้น ส่วน ส.ส.ก็ได้ประโยชน์จากการที่สามารถเอาชนะการเลือกตั้งได้ และยังมีโอกาสที่จะ "เติบโต" ในทางการเมืองเฉพาะบุคคลด้วย

จากความสำคัญของ "เงิน" ต่อ ส.ส.ต่อพวก และต่อพรรคดังกล่าว เงินยังมีนัยสำคัญต่อภาวะผู้นำ (leadership) ของพรรคในระดับต่างๆ ด้วย กล่าวคือ เงินจะช่วยส่งเสริมให้ผู้นำพรรคได้รับการยอมรับจาก ส.ส.ของพรรคและพวกบางพวกมากขึ้น และในขณะเดียวกันเงินก็ยังทำให้เกิดผู้นำพวกหรือผู้นำย่อยขึ้นเป็น "มุ้งเล็ก" ภายในพรรคขึ้นหลายพวกตามจำนวน ส.ส. และตามสาระของการช่วยเหลือกันทางการเงินในการเลือกตั้งทั่วไปแต่ละครั้ง เหตุนี้พรรคใหญ่มี ส.ส. มากจึงปรากฏพวกเล็กหรือ "มุ้ง" อยู่เป็นจำนวนมาก เพราะ ส.ส. ต่างก็มีพวกมีกลุ่มที่ช่วยเหลือกันในการเลือกตั้งอยู่เฉพาะของแต่ละคนแต่ละพวก

เหตุนี้ เงินจึงสามารถสะท้อนให้เห็นถึงประโยชน์ร่วมระหว่างพวกหรือมุ้งในพรรค และผลประโยชน์ร่วมของพรรคด้วย นั่นคือ เงินเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งต่อการได้รับการเลือกตั้ง เงินจึงมีอิทธิพลโดยตรงต่อการ "ดึงพวก" และ "รวมพวก" และทำให้พรรคเติบโตมีจำนวน ส.ส. เพิ่มขึ้น พรรคจึงจำเป็นต้องแสวงหาเงินมา "แจกจ่าย" ให้ ส.ส. ทุกคนทุกคนได้รับประโยชน์ร่วมกัน ในด้านหนึ่งนั้น การแสวงหาเงินของพรรคจะได้มากจากบทบาทของผู้นำพรรคที่เข้าไปรับตำแหน่งทางการเมือง เมื่อพรรคมีโอกาสร่วมจัดตั้งรัฐบาล ถ้าผู้นำพรรคทำได้สำเร็จ พรรคก็ "ไม่" ออคอยากหิวโหย" แต่จะ "อ้อมหมีพื้มัน" รวมกันอยู่ได้ต่อไป และถ้าเงินเกิดขาดแคลนจนออคอยากหิวโหยจะโดยเหตุผลใดก็ตาม การรวมพวกก็อาจจะเกิดปัญหาจนเกิดความขัดแย้งและอาจมีการ "แยกพวก" ได้ ในด้านนี้ผู้นำพรรคอาจหาเงินได้จากแหล่งสำคัญ 3 แหล่งคือ แหล่งแรก จากตำแหน่งทางการเมือง โดยอำนาจหน้าที่ของรัฐมนตรีก็จะทำให้ธุรกิจหรือผู้ที่ได้ประโยชน์จากนโยบายของรัฐมนตรีบางคนหรือของคณะรัฐมนตรีให้เงินหรือผลประโยชน์ตอบแทนได้ แหล่งที่สอง จากการบริจาคของนักธุรกิจ และพ่อค้ารายใหญ่ในช่วงฤดูกาลเลือกตั้ง จากเหตุผลที่เคยมีผลประโยชน์เกื้อกูลกันมาก่อน หรือกลุ่มธุรกิจให้เงินช่วยพรรคการเมืองเพื่อหวังการ "วิ่งเต้น" ติดต่อกับรัฐบาล

ได้สะดวกขึ้นในภายหลัง และแหล่งที่สามได้จากบรรดาผู้นำของพรรคและผู้ที่ยังดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีของพรรคแบ่งเงินเดือนส่วนหนึ่งให้กับพรรคหรือนำเงินส่วนตัวมา "ลงขัน" สำหรับการดำเนินงานกิจกรรมต่างๆ ของพรรค โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง ในด้านนี้จะเห็นว่าผู้นำพรรคมีบทบาทโดยตรงต่อฐานะเศรษฐกิจของพรรค ต่อการดำรงอยู่ เติบโต หรือการแตกแยกของพรรค ผู้นำพรรคจึงเป็นผู้มีอิทธิพลและอำนาจสูงสุดภายในพรรค เป็นผู้กุมอำนาจการตัดสินใจสูงสุดของพรรคไว้ และการดำเนินบทบาทในทางการเมืองของพรรคก็อาจมีอิสระอยู่ในระดับหนึ่งหรือไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของกลุ่มผลประโยชน์บางกลุ่มภายนอกพรรคมากนัก ส่วนในอีกด้านหนึ่งแหล่ง "เงินทุน" ของพรรคไม่ได้มาจากพรรคหรือบทบาทและความสามารถของผู้นำพรรค แต่จะมาจากกลุ่มผลประโยชน์สำคัญนอกพรรค ทั้งจากกลุ่มพลังนอกระบบราชการหรือจากหน่วยงานบางหน่วยงานของระบบราชการที่ต้องการจะสร้างอิทธิพลในทางอ้อมต่อระบบการเมือง เหตุนี้พรรคที่มีแหล่งรายได้จากภายนอกพรรคแหล่งเดียว มักจะมีเงินทุนจำกัด มีปัญหาในด้านผลประโยชน์ร่วม และต้องตกอยู่ภายใต้การครอบงำของ "เจ้าของเงินทุน" ไม่มีอิสระในการแสดงบทบาททางการเมือง

ดังที่กล่าวมาข้างต้น ในมิติหนึ่งนั้นเงินเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเกิด การดำรงอยู่ และการเติบโตของพรรค เพราะเงินมีบทบาทเสมือนเป็น "ตัวเชื่อม" หรือผลประโยชน์ร่วมภายในพรรค ในมิติด้านตรงข้าม เงินนับเป็นสาเหตุสำคัญต่อการแตกแยกและการยุบเลิกพรรคได้เช่นเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือสาเหตุจากการขาดแคลนเงินทุนหรือเงินทุนมีจำกัด หรือสาเหตุจากการไม่มี "เงิน" ของพรรคเลย ซึ่งสาเหตุเหล่านี้มักจะเกิดกับพรรคฝ่ายค้านหรือพรรคเล็ก ไม่มีนักธุรกิจคนสำคัญเข้าร่วมอยู่ภายในพรรค และอีกสาเหตุหนึ่ง พรรคมีเงินทุนอยู่พอสมควร แต่มีปัญหาในการแบ่งปันผลประโยชน์ให้กับ ส.ส. และพวกภายในพรรค บางพวกอาจเกิดความรู้สึกไม่พอใจเพราะพิจารณาว่าการแบ่งปันไม่มีความ "ยุติธรรม" เพียงพอ หรือผู้นำพรรคจัดแบ่งเงินให้กับผู้สมัครบางคนหรือบางพวกมากกว่าพวกอื่น หรือ ส.ส. บางคนอาจพ่ายแพ้ในการเลือกตั้งเพราะพรรคให้เงินช่วยเหลือน้อย สาเหตุเหล่านี้ ก็จะทำให้เกิดการแยกพวกออกไปในเวลาต่อมา ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ร่วมของพรรคการเมืองไทยทุกพรรค ส่วนพรรคเล็กบางพรรค เมื่อเงินทุนของพรรคที่มีอยู่หมดลง พรรคก็ไม่อาจจะหาสมาชิกลงสมัครได้ครบตามที่กฎหมายกำหนดไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภายหลังจากสิ้นสุดทศวรรษเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ. 2521 เป็นต้นมา พรรคเหล่านี้ก็ต้องถูกยุบเลิกโดยกฎหมาย สมาชิกก็จะกระจัดกระจายไปเข้าสังกัดพรรคที่มีเงินทุนมาก

หรือบางพวกก็ยิ่งพยายามจะจัดตั้งพรรคขึ้นใหม่อีกครั้ง

ความแตกแยกในพรรคใหญ่จนปรากฏการ "แยกพวก" ทั้งพวกใหญ่ พวกเล็ก หรือ ส.ส. แยกออกไปเป็นรายบุคคล จึงเกี่ยวข้องกับระดับของความขัดแย้งที่เกิดขึ้น คือระหว่าง ผลประโยชน์เฉพาะตัวของ ส.ส. กับผลประโยชน์ของพวกอื่น และระหว่างผลประโยชน์ที่ขัดแย้งกัน ระหว่างพวก โดยนอกจากเงินจะเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการขัดแย้งทางด้านผลประโยชน์ดังกล่าวแล้วยังมีเรื่องผลประโยชน์ในการเลือกตั้ง ตำแหน่งสำคัญภายในพรรค ผลประโยชน์ทางการเมือง ตลอดจนผลประโยชน์ทางด้านธุรกิจ และผลประโยชน์ทางด้านอื่นๆ เกี่ยวข้องอีกหลายอย่าง แต่โดยทั่วไปนั้น เงิน ซึ่งเอื้อประโยชน์โดยตรงต่อโอกาสที่จะได้รับการเลือกตั้ง ตำแหน่งสำคัญ ภายในพรรค และตำแหน่งทางการเมืองถือว่าเป็นประโยชน์สำคัญต่อทั้งเฉพาะตัวบุคคล ต่อพวกและพรรค และเป็นผลประโยชน์พื้นฐานที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งและแตกแยกได้

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า พรรคการเมืองไทยเริ่มต้นก่อตั้งขึ้นจากปัจจัยสำคัญ อย่างน้อย 4 ประการคือ

1. ผู้นำ (a leader)
2. ผู้ร่วมก่อตั้ง (a group of leaders)
3. ผลประโยชน์ร่วม (common interest)
4. เงิน (money)

1. "ผู้นำ" มักเป็นผู้ที่เคยมีประสบการณ์ในทางการเมืองมาก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเป็นสมาชิกสภาไม่ว่าจะมาจากภาคธุรกิจ นักการเมืองพลเรือน หรือผู้นำทางทหาร บุคคลเหล่านี้ จึงเป็นผู้ที่มีชื่อเสียง มีคนรู้จักจำนวนมาก และมีผู้เคารพเลื่อมใสอยู่จำนวนหนึ่ง ผู้นำจะมีบทบาท สำคัญมากต่อการก่อตั้งพรรค การขยายจำนวน ส.ส. และต่อความสำเร็จและล้มเหลวของพรรค ผู้นำจะมีบทบาทโดยตรงต่อการก่อตั้งและขยายพรรค คือ

- 1.1 การดึงคน เข้ามา "รวมพวก"
- 1.2 การดึงเงิน เข้ามาเป็น "เงินทุน" ของพรรค

"บารมี" ของผู้นำที่เป็นผลที่เกิดมาจากประสบการณ์ ความรู้ความสามารถ ของผู้นำ การมี "พวกมาก" รู้จักผู้คนในวงการต่างๆ อย่างกว้างขวาง เคยให้ความช่วยเหลือ เกื้อกูลต่อผู้คนทางด้านต่างๆ มามากมายเป็นเวลานานพอสมควร ตลอดจนการที่ผู้นำเป็นผู้มีฐานะดี

โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นผู้ที่มีอาชีพทางด้านธุรกิจ มีฐานะมั่งคั่งร่ำรวย เหล่านี้ จะเป็นสิ่งดึงดูดให้มี ผู้คนที่รู้จักกัน และให้การเคารพนับถือเข้ามาร่วมก่อตั้งพรรค และให้การช่วยเหลือในการเลือกตั้ง และที่สำคัญคือสามารถแสวงหาเงินเข้ามาใช้จ่ายในการเลือกตั้งได้มากด้วย ทั้งจากเงินส่วนตัว ของผู้นำ และเงินจากการบริจาคและช่วยเหลือของผู้ที่รู้จัก หรือผู้ที่เคยได้รับการช่วยเหลือ หรือ จากกลุ่มธุรกิจต่างๆ ซึ่งอาจรู้จักมักคุ้นกับผู้นำเป็นการส่วนตัวอยู่ด้วย

2. "ผู้ร่วมก่อตั้ง" ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่รู้จักคุ้นเคยเป็นการส่วนตัวกับผู้นำมาก่อน ทั้งสองฝ่ายมักมีความสนิทสนม มีความไว้วางใจต่อกันมากพอสมควร จนสามารถทำการเจรจากัน เพื่อก่อตั้งพรรคขึ้น โดยฐานของความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างผู้นำกับผู้ร่วมก่อตั้งจะเกิดมาจาก

3 ฐานใหญ่ๆ คือ

2.1 ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ หรือความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อย เจ้านายกับลูกน้อง หรือเคยให้ความช่วยเหลือทางด้านต่างๆ ต่อกันมาก่อน

2.2 เครือญาติ ทั้งญาติแท้หรือญาติโดยสายโลหิต หรือญาติเทียม หรือ ญาติห่างๆ หรือโดยการนับญาติ

2.3 เพื่อนหรือผู้ที่รู้จักกันในฐานะ เท่าเทียมกันมากกว่าความสัมพันธ์ใน 2 รูปแบบแรก โดยอาจเคยเป็นเพื่อนร่วมโรงเรียน เพื่อนร่วมงาน เพื่อจากกลุ่มชมรม และ สมาคมต่างๆ

คนกลุ่มนี้มักมีจำนวนไม่มาก แต่เกือบทั้งหมดจะรู้จักสนิทสนมเป็นการส่วนตัว กับผู้นำมาก่อนในฐานะใดฐานะหนึ่งใน 3 รูปแบบดังกล่าวข้างต้น และเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญต่อ การ "ดึงคน" และ "ดึงเงิน" เข้ามาสนับสนุนการก่อตั้งและขยายพรรคเช่นเดียวกับผู้นำ คนกลุ่มนี้ จะกลายเป็น "ผู้นำกลุ่มวงใน" ที่ใกล้ชิดกับผู้นำหรือหัวหน้าพรรคเมื่อหัวหน้าพรรคขยายปริมาณ ส.ส. และ "คณะกรรมการบริหารพรรค" ออกไป

3. "ผลประโยชน์ร่วม" เป้าหมายแรกสุดของผู้นำและผู้ก่อตั้งพรรค ก็คือมุ่งหวัง จะชนะการเลือกตั้ง ส่วนเป้าหมายสำคัญในขั้นต่อไปก็คือการเข้าร่วมจัดตั้งรัฐบาล ผลประโยชน์ ของบุคคลเหล่านี้ก็คือ การทำให้พรรคชนะการเลือกตั้ง และมี ส.ส. จำนวนมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เพื่อโอกาสในการเข้าร่วมจัดตั้งรัฐบาล และถ้าสามารถเข้าร่วมจัดตั้งรัฐบาลได้ ผู้นำและผู้ก่อตั้ง- พรรคก็จะเป็นคนกลุ่มแรกที่จะเข้าไปรับตำแหน่ง "รัฐมนตรี" ในคณะรัฐบาล เนื่องจากเป็นผู้ริเริ่ม

ก่อตั้ง และอยู่ในฐานะ "เจ้าของ" พรรค และยังเป็นกลุ่มคนที่มีอิทธิพลและอำนาจในการตัดสินใจ สูงสุดภายในพรรคด้วย

4. "เงิน" ในมิติหนึ่งเงินถือเป็นผลประโยชน์ร่วมสำคัญประการหนึ่งในพรรค โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการช่วยเหลือให้ผู้สมัครของพรรคได้รับการเลือกตั้งจำนวนมาก แต่ในอีก มิติหนึ่ง เงินจะเป็นปัจจัยเสริมทำให้มีการจัดตั้งพรรคได้สำเร็จโดยรวดเร็ว และสามารถดึงเอา อดีต ส.ส. นักการเมือง และบุคคลต่างๆ เข้ามาลงสมัครในนามพรรคได้เป็นจำนวนมากในช่วง ระยะเวลาที่จำกัดก่อนการเลือกตั้งเพียงไม่กี่เดือน

พรรคใดที่ก่อตั้งขึ้นโดยมีปัจจัยทางการเงินพร้อม พรรคก็สามารถจัดส่งผู้สมัคร ได้เป็นจำนวนมาก มีโอกาสได้รับการเลือกตั้งสูง ส่วนพรรคใดมีฐานะการเงินไม่ค่อยดี อาจจัดหา ผู้สมัครได้น้อย หรืออาจหาได้ไม่ครบตามที่กฎหมายกำหนด โอกาสที่จะได้รับการเลือกตั้งก็ลดลงไปด้วย พรรคมีเงินมากจึงมี "ภาพพจน์" เป็นพรรคใหญ่ สามารถดึงผู้คนและเงินทุนสนับสนุนจากนอกพรรค ได้มาก พรรคมีเงินน้อย ก็จะมี "ภาพพจน์" เป็นพรรคเล็กไม่สามารถดึงผู้คนและเงินทุนเข้า พรรคได้ หรือทำได้อย่างจำกัด ไม่อาจช่วยให้พรรคขยายตัวเติบโตอย่างรวดเร็วได้

เหตุนี้ "ภาพพจน์" หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ "ชื่อเสียง" ของพรรค จึงมีความหมาย เกี่ยวข้องถึง "ตัวผู้นำ ความนิยมส่วนตัว (personalism) ของผู้นำ ความพร้อมทางการเงิน ตลอดจนความสำเร็จหรือล้มเหลวในทางการเมืองที่ผ่านมาของพรรค พรรคบางพรรค ชื่อเสียง ของพรรคกับชื่อเสียงของผู้นำเป็นสิ่งเดียวกันจนไม่สามารถจะแยกออกจากกันได้ ผู้นำกลายเป็น "สัญลักษณ์" ของพรรคต่อผู้คนภายนอกพรรค และเป็นเสมือน "สายโซ่" ที่ร้อยรัดพรรคให้เป็น "เอกภาพ" และอยู่รวมกันได้ ในบางพรรคถ้าผู้นำยังไม่มี "บารมี" มากพอ ความนิยมส่วนตัว ต่อคนทั่วไปยังคงค่อนข้างจำกัด การใช้เงินเข้าเสริมการทำงานของผู้นำก็จะทำพรรคขยายจำนวน ส.ส. ออกไปได้ และอาจทำให้พรรคมีเอกภาพได้ในระดับหนึ่ง ผู้นำจะมีความสำคัญต่อพรรคทุกพรรค ทั้งพรรคเล็ก พรรคใหญ่ และทั้งพรรคชื่อเก่าและชื่อใหม่ที่ประกาศจัดตั้งขึ้น

จะเห็นได้ว่า นโยบาย และอุดมการณ์ ไม่ใช่ปัจจัยสำคัญของพรรคการเมืองไทย เพราะปัจจัยเหล่านี้เป็นเพียงองค์ประกอบย่อยส่วนหนึ่งในการตั้งพรรค กล่าวคือ จะมีหรือไม่ หรือจัดทำไว้อย่างกว้างขวาง หรือคับแคบอย่างไรก็ไม่มีมีความสำคัญโดยตรงต่อความสำเร็จใน การก่อตั้งพรรค แนวนโยบายหรือแม้แต่อุดมการณ์ทางการเมืองของพรรคการเมืองไทยจึงเป็น

นโยบายเฉพาะ คือ นโยบายของบุคคล หรือของผู้นำพรรคและ/หรือ ของคนพวกแรกที่ร่วมกันก่อตั้งพรรคเท่านั้น การรวมพวกในตอนหลังจึงไม่ได้รวมจากประเด็นของนโยบายหรืออุดมการณ์ แต่เป็นด้านปัจจัยความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและผลประโยชน์ร่วมมากกว่า เหตุนี้ถ้าพิจารณาได้ว่าการแก้ไขนโยบายหรือแนวทางการทำงานในองค์กรเพื่อให้คนหลายพวกทำงานร่วมกันได้ จึงไม่อาจแก้ไขการแตกแยกหรือการแยกพวกได้ เพราะปัจจัยสำคัญจะอยู่ที่ตัวบุคคลมากกว่า นั่นก็คือ "ความสัมพันธ์ส่วนตัว" และ "ผลประโยชน์ร่วม" วิธีการสำคัญในการควบคุมองค์กรพรรคหรือการรวมพวก ก็คือ การที่ผู้นำและผู้ร่วมก่อตั้งใช้เงินและบารมีหรือภาวะความเป็นผู้นำทำการ "ครอบงำ" ส.ส.ในพรรค โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสร้างความสัมพันธ์ส่วนตัวที่ใกล้ชิดและการมีผลประโยชน์ร่วมกันของผู้นำพรรคกับผู้นำพวก ผู้นำพรรคที่เป็นนักธุรกิจสามารถใช้เงินและผลประโยชน์ร่วมทางการเมืองและด้านอื่น เพื่อสร้างความเป็นผู้นำเชิงอุปถัมภ์ และผู้นำบารมีที่ ส.ส.ในพรรคให้การยอมรับและเพื่อการควบคุมให้พวกต่าง ๆ รวมกันอยู่ในพรรคได้ค่อนข้างมาก แต่อย่างไรก็ตาม ปัจจัยดังกล่าวก็จะมีผลไม่แน่นอนสูง เพราะ "ผู้นำ" ได้กลายเป็นศูนย์กลางของพรรค และกลายเป็นตัวพรรค (private party) มากขึ้น จนอาจเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาองค์กรพรรคให้ขยายออกไปสู่การดึงกลุ่มพลังทางสังคมที่กำลังขยายบทบาททางการเมืองอย่างกว้างขวาง เข้ามาร่วมในองค์กรพรรคเพื่อการปรับตัวให้พรรคอยู่รอดได้ ซึ่งก็เห็นได้ว่า โดยรูปแบบที่พรรคการเมืองไทยประกอบขึ้นจากปัจจัยสำคัญดังกล่าว และยังมีรูปแบบตลอดจนมีวิธีการในการทำงานภายในองค์กร โดยยึดตัวบุคคลมากกว่าจะสร้าง "หลักการร่วม" ของพรรคขึ้นมา พรรคการเมืองไทยจึงยังอยู่ในขั้นตอนของการรวมพวกและแยกพวกเท่านั้น การเปลี่ยนแปลงก็เกิดขึ้นอยู่ใน "วงจรรวม" ของคนกลุ่มเล็ก ๆ ที่มีผลประโยชน์เฉพาะหน้าบางอย่างร่วมกันเท่านั้น

จากปัจจัยทั้ง 4 ด้านดังกล่าวข้างต้น พรรคที่เริ่มก่อตั้งขึ้นจึงเป็นการรวมตัวกันของคนกลุ่มเล็ก ๆ ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นเพียง "คนพวกหนึ่ง" (faction or clique) เพราะคนเหล่านั้นเกือบทั้งหมดรู้จักกันเป็นการส่วนตัวจากฐานใดฐานหนึ่ง หรืออาจจะมีฐานความสัมพันธ์ส่วนตัวในหลากหลายรูปแบบ เช่น เป็นทั้งญาติ ผู้ให้การอุปถัมภ์กับผู้อยู่ใต้อุปถัมภ์ และเพื่อนร่วมงานหรือร่วมอาชีพเดียวกัน เช่น กลุ่มผู้ตั้งพรรคชาติไทย เมื่อปี พ.ศ.2517 เป็นต้น คนพวกนี้จึงกลายเป็นศูนย์กลาง (nucleus) ของพรรค เมื่อมีการดึงเอาพวกอื่นหรือบุคคลอื่นมาร่วมในภายหลัง จาก

ความจำเป็นที่จะต้องแสวงหาผู้ลงสมัครรับเลือกตั้งในนามพรรคจำนวนมาก หรือแสวงหาผู้ที่มีโอกาสมากที่สุดที่จะได้รับการเลือกตั้ง และรวมทั้งผู้ที่สามารถจะให้การช่วยเหลือพรรคในด้านต่างๆ ได้มากที่สุด เพื่อโอกาสในการเข้าร่วมจัดตั้งรัฐบาล พรรคใหญ่มีเงินมากจึงมีพวกหลายพวก (factions) เข้าไปรวมกันเพื่อลงสมัครรับเลือกตั้ง มีการใช้จ่ายเงินมาก และทำให้ผู้สมัครของพรรคได้รับเลือกตั้งเป็น ส.ส. จำนวนมาก พรรคเล็กเงินน้อย หรือบางพรรคที่มีผู้นำมีชื่อเสียงโดดเด่น แต่ขาดแคลนเงินทุนหรือให้เงินช่วยเหลือผู้สมัครอย่างจำกัด ก็อาจส่งผู้สมัครได้น้อย หรืออาจส่งได้มาก แต่เป็นด้านปริมาณมากกว่าคุณภาพ คือเป็นนักการเมืองหน้าใหม่ หรือผู้ที่เคยลงสมัครรับเลือกตั้ง แต่ไม่เคยได้รับการเลือกตั้ง ไม่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของประชาชน ผู้สมัครของพรรคก็จะได้รับการเลือกตั้งน้อย หรืออาจไม่ได้รับการเลือกตั้งเลย ซึ่งมีสาเหตุมาจากปัจจัยภายในคือ ภาพพจน์ของพรรคและจากปัจจัยภายนอกคือผู้สมัครและวิธีการหาเสียงของพรรคใหญ่ ตลอดจนค่านิยมและวัฒนธรรมทางการเมืองของผู้ออกเสียงเลือกตั้งในท้องถิ่นต่างๆ ด้วย

ภายหลังการเลือกตั้ง พรรคใหญ่ก็ได้จะได้รับเลือกตั้งมี ส.ส. อยู่ในสังกัดจำนวนหนึ่ง หรืออาจมี ส.ส. อยู่มากกว่าทุกพรรค ทำให้พรรคนี้กลายเป็นพรรคที่มีพวกมาก หรือมีการ "รวมพวก" หลากหลายอยู่ภายในพรรคการเมือง²⁸ ก่อความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลตามผลประโยชน์ร่วมกันทางด้านต่างๆ และแนวโน้มของความขัดแย้งจนเกิดการ "แตกแยก" ก็จะมีมาก จากจำนวน ส.ส.

²⁸ ผู้ที่ศึกษาพรรคการเมืองไทยบางคนบอกว่า พรรคการเมืองไทยเป็นมากกว่าพวกหรือฝักฝ่าย แต่ก็ก็น้อยกว่าพรรค (more than cliques, less than parties) เพราะภายในพรรคซ้อนทับกันอยู่ด้วยการเชื่อมโยงระหว่างบุคคลและการอุปถัมภ์ แต่ก็แตกแยกกันได้ง่าย. โปรดดู Martha Winnacker, "The Political Contest : More than Cliques, less than Parties", *Southeast Asia Chronicle*, 80 (October, 1982), p.3. อ้างถึงใน McCargo, "The Political Leadership of Major-General Chamlong Srimuang," p.137.

และพวก โดยขึ้นอยู่กับระดับของความขัดแย้งทางด้านผลประโยชน์ของแต่ละคนแต่ละพวกที่จะเกิดขึ้น และจากความสามารถของผู้นำพรรคที่จะทำการแสวงหาและแบ่งปันผลประโยชน์ให้ทุกฝ่ายพอใจ ได้หรือไม่ ส่วนพรรคเล็กที่ไม่ได้รับเลือกตั้งก็จะเหลือแต่เพียงชื่อ หรือผู้ร่วมก่อตั้งไม่กี่คน เพราะ ไม่มีผลประโยชน์ร่วมใดๆ อยู่ในพรรคดังกล่าว ผู้สมัครรับเลือกตั้งก็จะกระจัดกระจายกันไป ผู้ก่อตั้ง ซึ่งเป็นคนพวกเดียวกันอาจหาโอกาสก่อตั้งพรรคขึ้นใหม่ เมื่อมีการเลือกตั้งทั่วไปครั้งใหม่ สำหรับ พรรคเล็กที่ได้รับเลือกตั้งจำนวนน้อย ก็เป็นเพียงคนพวกเล็ก ซึ่งก็สามารถจะขัดแย้งกันได้ในเรื่อง ผลประโยชน์ระหว่างตัวบุคคล แต่ส่วนใหญ่ผู้นำพรรคจะสามารถประสานผลประโยชน์ให้อยู่รวมกันได้ แนวโน้มการแตกแยกก็จะเป็นเฉพาะ ส.ส.บางคนเท่านั้น

การแตกแยกออกจากพรรคเดิมทั้งแตกแยกพวกใหญ่ พวกเล็ก หรือเฉพาะบุคคล การเคลื่อนไหวก็จะเป็นไปใน 3 ทางใหญ่ๆ คือ หนึ่ง เข้าไปรวมพวกอยู่ในพรรคใหญ่บางพรรค สอง ไปรวมกับพวกอื่นที่แยกออกมาจากอีกพรรคหนึ่งก่อตั้งพรรคขึ้นใหม่ ซึ่งอาจทำได้อย่างน้อย 2 วิธี คือ ดำเนินการก่อตั้งพรรคขึ้นใหม่ตั้งแต่ขั้นดำเนินการขอจดทะเบียนพรรค หรือทำการ "ซื้อพรรค" บางพรรคที่ตั้งไว้แล้ว แล้วทำการ "สวมพรรค" เปลี่ยนชื่อเปลี่ยนคณะกรรมการบริหารพรรคใหม่ และสาม แยกย้ายกระจัดกระจายออกไปโดยอาจถูกพรรคอื่น "ดึงพวก" ไปร่วมสังกัด หรือไปรวมกับผู้นำทางการเมืองบางคนก่อตั้งพรรคขึ้นใหม่ หรือบางคนอาจไปก่อตั้งพรรคโดยตนเองเป็นผู้ริเริ่ม ก่อตั้งและเข้าดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรค ส่วนพวกใดกลุ่มใดจะดำเนินการตามแนวทางใดก็เป็นไปตามเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมทางการเมือง และผลประโยชน์ของแต่ละบุคคลแต่ละพวกที่มีอยู่ในขณะนั้น

อาจกล่าวได้ว่า "พวก" เป็นการเกาะกลุ่มกันขึ้นโดยผลประโยชน์ร่วมบางอย่าง และมีผู้นำที่ได้รับการยอมรับจากคนภายในพวกมากที่สุดคนหนึ่งเป็นหัวหน้า พวกเล็กอาจมีผลประโยชน์ร่วมไม่ซับซ้อน ขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญบางอย่างคือผู้นำ และเงิน แต่พวกใหญ่จะมีโครงสร้างและ เครือข่ายความสัมพันธ์ที่เกิดมาจากผลประโยชน์ร่วมซับซ้อนมากกว่า โดยนอกจากผู้นำและเงินแล้ว ยังมีพวกตามญาติ ตามภูมิภาค ตามแนวความคิดและการแสดงบทบาททางการเมือง และอื่นๆ แต่โดยปัจจัยสำคัญแล้ว พวกจะเกาะกลุ่มกันขึ้นตามผลประโยชน์ร่วมกว้างๆ 3 ประการคือ ผู้นำ เงิน และทางการเมือง โดยผู้นำก็มีอยู่หลายระดับ ตั้งแต่หัวหน้าพรรค บุคคลสำคัญในพรรค หัวหน้า พวกที่ให้การอุปถัมภ์ทางการเมืองแก่ ส.ส.บางคนในจังหวัดหรือภูมิภาคเดียวกัน รวมทั้ง "นายทุน"

คนสำคัญของพรรคบางคนด้วย ส่วนเงินก็จะมีทั้งส่วนที่เป็นเงิน "กึ่งกลาง" หรือ "ลงขัน" โดยบรรดาผู้นำพรรค เงินจากการแสวงหามาของผู้นำพรรค และเงินของพวกบางพวกไม่เกี่ยวข้องกับพรรค ผลประโยชน์ทางการเมืองที่สำคัญคือการได้รับเลือกตั้งเป็น ส.ส. และการได้รับตำแหน่ง "รัฐมนตรี" ในคณะรัฐบาล

เหตุนี้ภายหลังจากการที่มีการก่อตั้งพรรค การรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งและการจัดตั้งรัฐบาลแล้ว ผลประโยชน์ร่วมของพวกที่ผันแปรไปตามเงื่อนไขดังกล่าว จะก่อให้เกิดการผันแปรของพวกที่มีปฏิสัมพันธ์กับการผันแปรของผลประโยชน์ร่วมด้วย นั่นก็คือกระบวนการของ "การดึงพวก รวบรวมพวก และแยกพวก" กระบวนการนี้ปรากฏเป็นพลวัต (dynamic) อยู่กับพรรคการเมืองไทยทุกพรรค ซึ่งก็มีปฏิสัมพันธ์โดยตรงต่อการจัดองค์กรพรรคอย่างหลวมๆ ผูกพันอยู่ด้วยผลประโยชน์และจากความสามารถของผู้นำพรรคการเมือง ระบบพรรคการเมืองไทยจึงเป็นระบบพวกที่ผันแปรควบคู่ไปกับผลประโยชน์ หรืออาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า ระบบพรรคการเมืองไทยเป็นระบบพวกที่เกาะเกี่ยวกันอยู่อย่างหลวมๆ โดยผลประโยชน์ร่วม

วิวัฒนาการของระบบพรรคการเมืองไทยจึงดำเนินไปตามกระบวนการของการดึงพวก การรวบรวมพวก และการแยกพวก หลังการแตกแยกครั้งแล้วครั้งเล่าก็จะมีพรรคดึงพวกใหม่เข้าไปรวมพวกอยู่ในพรรคเพื่อให้พรรคเติบโตขึ้นอีก และภายหลังการเปลี่ยนตัวผู้นำซึ่งมักจะตามมาด้วยการ "แยกพวก" ตามระดับความสำคัญของผู้นำที่มีต่อพรรค พวกที่สามารถรวมกันอยู่ในพรรคได้ก็มักจะทำการดึงพวกใหม่เข้ามาร่วม โดยอาศัย "ชื่อเสียง" เดิมของพรรค ความสามารถของผู้นำคนใหม่ เงิน และผลประโยชน์ทางการเมือง หรือผลประโยชน์ร่วมของพวกเป็นเครื่องมือในการรวมพวก (โปรดดูแผนภาพประกอบ)

ส่วนสาเหตุที่ทำให้ระบบพรรคการเมืองไทยเป็นระบบพวกผูกพันกันด้วยผลประโยชน์ทางการเมืองและผลประโยชน์อื่นบางอย่าง อาจแยกได้เป็นสาเหตุจากปัจจัยภายในพรรคและภายนอกพรรคได้ดังนี้

1. ปัจจัยภายใน เมื่อพรรคก่อเกิดขึ้นจากปัจจัยของพวกคือผู้นำและกลุ่มผู้สนับสนุนที่เข้าร่วมก่อตั้งจำนวนหนึ่งโดยมีปัจจัยทางด้านการเงินและผลประโยชน์ร่วมในทางการเมืองเป็นปัจจัยร่วมสำคัญ และผลประโยชน์ทางการเมืองหรือเป้าหมายในการจะเข้าไปร่วมจัดตั้งรัฐบาล ทำให้ต้องขยายพรรคด้วยการดึงพวกใหม่เข้ามาร่วม โดยมีผลประโยชน์ร่วมกัน คือการเข้าร่วม

จัดตั้งรัฐบาลเป็นปัจจัยของการรวมพวก เมื่อเกิดปัญหาเกี่ยวกับผลประโยชน์ร่วมดังกล่าวขึ้น การแยกพวกก็จะมีขึ้นในเวลาต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สาเหตุจากการขัดแย้งระหว่างผลประโยชน์ส่วนตัวของ ส.ส.บางคนกับพวกอื่นหรือกับผู้นำพรรค และการขัดแย้งผลประโยชน์ระหว่างพวก ตั้งแต่การแย่งชิงตำแหน่งสำคัญในพรรค และแย่งชิงตำแหน่งทางการเมืองซึ่งมีอยู่จำกัด และผู้นำไม่สามารถจัดสรรแบ่งปันได้อย่างทั่วถึง หรือผู้นำเองก็ต้องการผลประโยชน์เฉพาะของตนและพวกพ้องผู้ใกล้ชิดด้วย

พวกที่ไม่พอใจเนื่องจากไม่ได้รับการแบ่งปันผลประโยชน์ทางการเมือง และพิจารณาว่าผู้นำไม่สามารถแบ่งปันผลประโยชน์ได้อย่าง "ยุติธรรม" ก็จะแยกออกจากพรรคไปรวมพวกกับพรรคใหม่ ขณะที่พรรคอื่นบางพรรคก็พยายามจะดึงเอาพวกที่แตกแยกอยู่ในพรรคบางพรรคไปรวมพวกอยู่แล้วในเวลาเดียวกัน เพราะต้องการให้พรรคของตนเติบโตมากขึ้น

2. ปัจจัยภายนอก มาจากพรรคและพวกอื่นที่อาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัว ทำการดึง ส.ส.บางคนหรือบางพวกจากพรรคอื่นมารวมกับพรรคตนในช่วงเวลาก่อนการเลือกตั้ง หรือโดยการใช้อำนาจ "ซื้อตัว" อดีต ส.ส. หรือวิธีอื่นๆ เพื่อให้ได้อดีต ส.ส. หรือนักการเมืองที่มีโอกาสได้รับเลือกตั้งสูงเข้ามาร่วมในพรรค ซึ่งจะเห็นได้ว่ากระบวนการดึงพวก รวมพวก และแยกพวก ก็จะมีขึ้นเวียนอยู่ในพวกในพรรคและในบรรดานักการเมืองคนสำคัญที่มีอิทธิพลอยู่ในท้องถิ่นบางแห่งเป็นส่วนใหญ่ เหตุผลจากการแสวงหาพวกเพื่อต้องการให้พรรคเติบโตมี ส.ส. จำนวนมากดังกล่าว จึงทำให้กระบวนการ "ดึงพวก รวมพวก และแยกพวก" มีพลวัตรสูงและเกิดขึ้นได้กับทุกพรรค

นอกเหนือจากอิทธิพลของระบบพวกแล้ว ระบบการเมืองและระบบสังคมก็ถือเป็นปัจจัยสำคัญ การที่ระบบการเมืองหมุนวนอยู่กับการปิด-เปิด และกึ่งปิดกึ่งเปิด มีความไม่แน่นอนและไม่มั่นคงสูง ระบบพวกจึงมุ่งไปสู่ผลประโยชน์เฉพาะหน้า คือการเอาชนะการเลือกตั้งและเข้าไปร่วมจัดตั้งรัฐบาลเป็นหลัก ความผูกพันกับประชาชนโดยทั่วไปจะมีอยู่น้อย เพราะการมีส่วนร่วมทางการเมืองเกิดขึ้นเป็นครั้งคราวและมีอยู่อย่างจำกัด ผู้สมัครรับเลือกตั้งส่วนใหญ่จึงมุ่งสร้างค่านิยมเฉพาะตัว (personalism) สร้างอิทธิพลต่อประชาชนเฉพาะในเขตเลือกตั้งของตนเองเป็นสำคัญ ระบบการเมืองที่ไม่เปิดกว้างเป็นประชาธิปไตยจึงเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเกิดระบบพวกอยู่ในระบบการเมืองอย่างมาก ส่วนในระบบสังคมไทย ความใกล้ชิดกัน ความไว้วางใจกัน และการรวมกลุ่มกันเพื่อร่วมทำกิจกรรมบางอย่าง มักจะเริ่มต้นมาจากฐานของความเป็นญาติพี่น้อง

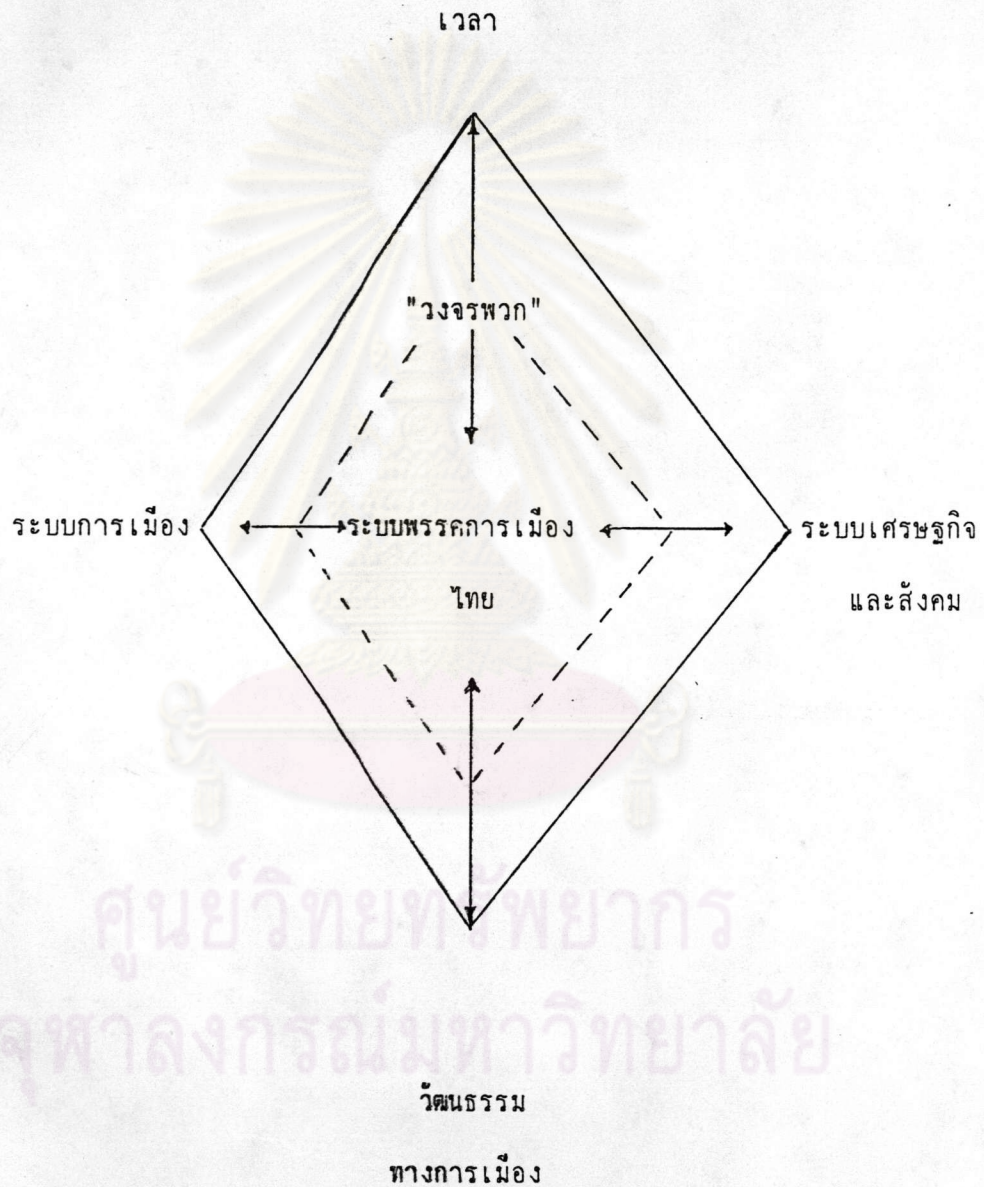
ผู้ใหญ่-ผู้น้อย หรือความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ และความเป็นเพื่อน เช่น คนวัยเดียวกัน เคยเรียนในโรงเรียนเดียวกัน อาชีพเดียวกัน เป็นต้น หรือกล่าวได้อีกนัยหนึ่ง ก็คือ ความรู้สึกผูกพันเป็น "คนพวกเดียวกัน" จะทำให้คนไทยสามารถรวมกลุ่ม (grouping) กันได้ง่ายกว่า และเป็นกลุ่มก้อนมากกว่าการรวมกลุ่มที่เกิดขึ้นด้วยวิธีการอื่น เช่น กลุ่มตามแนวความคิดหรือความสำคัญในการมีผลประโยชน์ร่วมกัน เป็นต้น และโดยธรรมชาติของพวกก็มักจะมีผู้นำคนสำคัญคนหนึ่งหรือกลุ่มหนึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การแสดงบทบาทในฐานะ "ตัวแทน" ของพวก และเป็นผู้มีบทบาทนำสมาชิกของพวก เหตุนี้ การรวมกลุ่ม รวมพวก หรือการจะแยกพวกออกไปก็ขึ้นอยู่กับ การตัดสินใจและการแสดงบทบาทของผู้นำดังกล่าวด้วย ความสัมพันธ์ในรูปแบบพวก ในหมู่คนไทย จึงส่งผลต่อการรวมพวกในพรรคด้วย และนับเป็นสาเหตุหนึ่งต่อการเกิดกระบวนการดึงพวก รวมพวก และแยกพวกในระบบพรรคการเมืองไทย

จากปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยภายในพรรคการเมืองไทยกับปัจจัยของสภาพแวดล้อมพรรคการเมือง ที่มีผลกระทบต่อกันและกันค่อนข้างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ อิทธิพลของบริบททางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ที่มีต่อรูปแบบพรรคการเมืองทั้งโดยตรงโดยอ้อม ปฏิสัมพันธ์ระหว่างสองปัจจัยดังกล่าว สะท้อนให้เห็นมิติที่เป็นเหตุและผลต่อกันในระดับกว้างอย่างน้อย 4 มิติ คือ มิติทางด้านเวลา (timing) มิติทางด้านระบบการเมือง (political system) มิติทางด้านระบบเศรษฐกิจและสังคม (economic and social system) และมิติทางด้านวัฒนธรรมทางการเมือง (political culture) โดยมิติทั้งที่ด้านเป็นทั้งองค์ประกอบและ "แรงผลักดัน" สำคัญในปัจจัยทั้งภายในและภายนอกพรรค ระบบพรรคการเมืองในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2512-2534 ก่อเกิดขึ้นและแสดงบทบาทอยู่ในช่วงเวลาที่ยุคระบบเศรษฐกิจและสังคม กำลังจะเปลี่ยนผ่าน (transition) ไปสู่สังคม และเศรษฐกิจในบริบทใหม่ในหลายส่วนและหลายด้าน ขณะที่ระบบการเมืองที่กำลังโน้มเอียงจะคลี่คลายไปสู่ "ระบบเปิดกว้าง" มากขึ้น จากแรงผลักดันของระบบสังคม และ เศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป อย่างไรก็ตามรูปแบบวัฒนธรรมทางการเมืองของคนไทยที่ยังคงเป็นวัฒนธรรมแห่งอำนาจ (authoritarian culture) การยึดถือตัวบุคคล การรวมกลุ่มกันในรูปแบบต่าง ๆ จากความสัมพันธ์ส่วนตัวที่ใกล้ชิดในรูปแบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ ความเป็นพวกและผลประโยชน์ร่วมอย่างใดอย่างหนึ่ง พรรคการเมืองไทยจึงสะท้อนให้เห็นปฏิสัมพันธ์ของมิติที่สำคัญทั้ง 4 ด้าน คือ การเป็นคนพวกเล็ก โดยยึดตัวผู้นำพรรค

เป็น "ศูนย์กลาง" และผู้นำได้เริ่มคลี่คลายจากผู้นำในระบบราชการ มาสู่ผู้นำธุรกิจเอกชนมากขึ้น แต่การรวมตัวจัดองค์กรพรรคยังไม่มีรูปแบบที่ชัดเจน และถาวรจากสาเหตุของความไม่มั่นคงของระบบการเมืองที่ผ่านมา อาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งและมีนัยในทางตรงกันข้ามด้วยได้ว่า ระบบการตั้งพวก แยกพวก และรวมพวกในพรรคการเมืองไทยจะเปลี่ยนไปหรือไม่อย่างไร ก็ขึ้นอยู่กับมิตินี้ที่มีปฏิสัมพันธ์กันอยู่ทั้ง 4 ด้าน และเป็นมิตินี้ที่เป็นทั้งองค์ประกอบและแรงผลักดันของปัจจัยทั้งสองด้านของพรรคการเมืองไทยดังกล่าวแล้ว (โปรดดูแผนภาพประกอบ)

คำอธิบายระบบพรรคการเมืองไทยที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น สามารถยืนยันสมมติฐานในการศึกษาที่ตั้งไว้ และยังสะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบและระบบของพรรคการเมืองที่แตกต่างไปจากระบบพรรคการเมืองในต่างประเทศ พื้นฐานของความแตกต่างดังกล่าว เนื่องมาจากปัจจัยทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่แตกต่างกันระหว่างไทยกับต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมตะวันตก ซึ่งเป็น "ตัวแบบ" สำคัญของการสร้างแนวความคิดและทฤษฎีพรรคการเมือง แม้ว่าปัจจัยสำคัญบางประการที่ปรากฏอยู่ในระบบพรรคการเมืองไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือปัจจัยทางด้านผู้นำทางการเมืองและเงิน จะเป็นปัจจัยร่วมกับการก่อเกิดและดำรงอยู่ของพรรคการเมืองในสหรัฐอเมริกาและในเยอรมัน แต่จะเห็นได้ว่าบทบาทของผู้นำ และเงิน และรวมทั้งผลกระทบที่เกิดจากบทบาทของผู้นำและเงินดังกล่าวมีรูปแบบที่แตกต่างกัน เพราะความแตกต่างทางด้านแนวความคิด วิสัยทัศน์ (vision) และมุมมองที่ไม่เหมือนกัน จากพื้นฐานของการอบรมกล่อมเกลாதาสังคม (socialization) การศึกษาเรียนรู้ (education) และอื่นๆ ภายใต้บริบททางสังคมและการเมืองที่แตกต่างกันระหว่างผู้นำทางการเมืองไทยและผู้นำทางการเมืองในสหรัฐอเมริกาและเยอรมัน บทบาทที่แตกต่างและเห็นได้ชัดเจนอย่างหนึ่งก็คือวิธีการในการรวมกลุ่มก่อตั้งพรรคและการแสวงหาข้อตกลงร่วมกันในบรรดาสมาชิกพรรค ประเทศตะวันตกจะใช้วิธีการเจรจา ประนีประนอม ผสมผสานความคิด ผลประโยชน์ จัดการประชุมพบปะเจรจากันอยู่เสมอ โดยใช้ความอดทนค่อนข้างสูงในรูปแบบที่เป็นประชาธิปไตย ส่วนผู้นำพรรคการเมืองไทยมักใช้การตัดสินใจโดยบุคคลหรือโดยผู้นำเป็นหลัก รวมอำนาจการตัดสินใจไว้ที่ศูนย์กลาง ไม่ยึดถือหลักการหรือวินัยเป็นสำคัญ แต่จะให้ค่ากับ "ผู้อาวุโส" เจ้าของเงิน เจ้าของพรรคมากกว่าสมาชิกหรือผู้สนับสนุนพรรค

แผนภาพที่ 5.5 ปฏิสัมพันธ์ของมิติสี่ด้านในปัจจัยภายในและภายนอกของระบบพรรคการเมืองไทย

ซึ่งค่อนข้างจะเป็นรูปแบบของการรวมอำนาจหรือเป็นคณาธิปไตย (oligarchy) เหตุนี้อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ทั้งเหตุผลที่มาจากปัจจัยภายในคือผู้ก่อตั้งพรรค รูปแบบการก่อเกิดพรรค และปัจจัยภายนอกคือระบบการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ เป็นปัจจัยสำคัญต่อความแตกต่างในสาระที่แท้จริงของระบบพรรคการเมืองในสหรัฐอเมริกาและเยอรมันกับระบบพรรคการเมืองไทย